महर्षि श्री वेदव्यास प्रणीतम्

श्रीमद् भागवतम्

श्री आनन्दतीर्थविरचित श्रीमद् भागवत तात्पर्यनिर्णयेन
श्री यदुपत्याचार्यविरचित भागवततात्पर्य प्रकाशिकया च सहितम्

द्वितीयं सम्पुटम्

(तृतीयः स्कन्धः)

Edited by

Mahāmahopādhyāya

Prof. K.T. Pandurangi

Formerly Prof. of Sanskrit, Bangalore University
Hon. Director, Dvaita Vedanta Studies and Research Foundation
Upakulapati, Poornaprajna Vidyapeetha, Bangalore

1998

Published by

Dvaita Vedanta Studies and Research Foundation

No.33/163, 10th B Main Road, Jayanagar I Block
Bangalore-11

Śrīmad Bhāgavatam with Tātparyanirṇaya of Śrī Ānandatīrtha and Prakāśikā of Śrī Yadupathyācharya. Editied by Prof. K.T. Pandurangi and published by Dvaita Vedanta Studies and Research Foundation, No. 33/163, 10th B Main Road, Jayanagar I Block, Bangalore-11.

No. of Pages : 536

No. of Copies : 1000

Price : Rs. 200=00 (25 Dollars)

"*Copies can be had from :* **Dvaita Vedanta Studies and Research Foundation,**
No. 33/163, 10th B Main Road, Jayanagar I Block,
Bangalore-11. Phone : 646658, 6648215

Typeset and Printed at : **Vāgartha Printonics,**
No.149, 8th Cross, N.R. Colony, Bangalore-19.
Ph.: 627677

PREFACE

This is the second volume of Śrīmad Bhāgavatam. This contains the third Skandha. In this volume also as in the case of the first volume, the Text of the Bhāgavatam, Śrī Madhvāchārya's brief commentary on it viz., Bhāgavata tātparyanirṇaya, and Śri Yādavarya's commentary viz., Prakāśikā are given. The relevant portions of Durghata bhāvadīpikā and virodhoddhāra are given separately at the end. Since these two commentaries are only on select verses, these are separately given. In the introduction, a detailed summary of the entire skandha is given both in English and in Kannada. This skandha mostly consists of two interesting dialogues between Vidura and Uddhava, Uddhava and Maitreya. The episodes connected with the incarnations of Varāha and Kapila are narrated; the nine types of creation are described. The vedantic concept of Time and the detailed divisions of Time are described. Several details of Theology, Philosophy and Ethics are given. Thus, it is more than of a mere Pauranic content. A reading of this skandha will enable one to comprehend the deeper fabrics of Indian culture. The commentaries of Śrī Madhvācharya and Śrī Yādavārya take one beyond the pauranic level and infuse deeper philosophical thoughts. The contents of the following skandhas are similarly explored upto 5th skandha by Śrī Yādavārya, and from 6th skandha onwards by Śrī Satyadharma. With the increased support of the Government, we hope to complete the remaining four volumes in the next two years.

Prof. Pandurangi, the Hon. Director of the Dvaita Vedanta Foundation has metaculously gone through the rare old manuscripts and prepared this edition with the help of the Research staff of the Foundation. We express our thanks to Prof. Pandurangi and the staff. We thank the authorities of Gītā Press, Gorakhpur for permitting us to print the photographs from their Bhāgavata volumes on the cover jacket of volumes I and II. Thanks are also due to the Vāgartha Printonics for neat printing and good get up.

N. Narasimha Rau

Chairman

Śrīmad Bhāgavatam

The third Skandha

In the course of the first and second skandhas the two lines of the teachers of Bhāgavata, the context in which Bhāgavata was composed by Śrī Vedavyāsa, the greatness of Bhāgavata, the twenty-four incarnations of Viṣṇu, the story of Nārada's previous birth were described. Then, the birth of Parikṣit, Aśvatthāma employing Brahmāstra against Arjuna, and against Parikṣit in the womb, Parikṣit's rule and subduing Kali, Parikṣit insulting an ascetic and the curse by ascetic's son, Parikṣit's **prayopaveśana** were narrated. With Śuka's discourse on Bhāgavata and the **description of the process** of creation by Brahmā. The second skandha closes.

In the first thirteen chapters of the third skandha. 1) Vidura arrives at Prabhāsa **Kṣetra. Uddhava informs him that the Yādavas fought** among themselves and Kṛṣṇa **returned to vaikuṇṭha. He recollects the great deeds** of Śrī Kṛṣṇa and is very much **depressed by the departure** of Śrī Kṛṣṇa. (2) On the advice of Uddhava Vidura proceeds to Haridwār and meets Maitreya. At the request of Vidura Maitreya describes the process of creation by the Supreme God. (3) The God first creates the Tatvas and Tatvābhimāni deities, then, he creates Brahmāṇḍa and Hiraṇyagarbha. At the suggestion of the supreme God, Hiraṇyagarbha creates nine varieties of entities. Further he creates five avidyās and Rudra. He asks Rudra to create further. However, the creations of Rudra became terrific. Therefore, he asks him to stop and creates sanaka, sanandana, sanātana and sanatkumāra. Since, these refuse to creats further, he himself creates Marīchi etc nine sages and Nārada. (4) He himself assumes the twin form of Man and woman and creates Svayambhuva Manu and Śatarūpa. These topics are covered in the first thirteen chapters.

The incarnation of Varāha, Diti obtaining two children Hiraṇyakaśipu and Hiranyākṣa, their previous position as Jaya and Vijaya as door keepers at Vaikuṇṭha, Varāha bringing the earth out of Sea, destroying Hiraṇyākṣa are described in 14th to 20th chapters.

From 21st chapter onwards, the story of the marriage between Kardama and Devahuti, the God taking Kapila incarnation as a son of these two, Kapila's discourses on Sāmkhya, Bhakti and Bhāgavata dharma are described.

Vidura meets Uddhava

The third skanda of Bhāgavata commences with an enquiry by Parikṣit as to where Vidura met Maitreya and what knowledge he obtained from him. As a

prelimanary to it the circumstances under which Vidura left Hastināpur and how he arrived at Prabhāsa are narrated. When Śrī Kṛṣṇa's mediation to avert the war between the Paṇḍavas and the Kauravas failed, Vidura advises Dhṛtarāṣṭra to hand over Paṇḍava's share of the kingdom to them and not to endorse his son's stand to fight. On hearing this advice of Vidura Duryodhana criticises him and insults. Disgusted with this attitude of Dhṛtarāṣṭra and Duryodhana, Vidura leaves Hastināpura and proceeds on a pilgrimage. In the course of his pilgrimages he visits many pilgrim centres, great rivers and the other holy places. He wanders deep into the forest and ultimately arrives at Prabhāsa Kṣetra. At that place he learns that the Yādavas fought among themselves and perished. Śrī Kṛṣṇa also returned to Vaikuṇṭha. He also learns that Uddhava alone is surviving and he has gone to the bank of river Sarasvati. Vidura proceeds to Sarasvati river and meets Uddhava.

On seeing Vidura, Uddhava bursts into tears and recounts all the great deeds of Śrī Kṛṣṇa one by one. Śrī Kṛṣṇa's birth in the prison, his moving to Nandagokula, his killing Pūtanā and Śakaṭāsura, killing Kaṁsa, lifting Govardhana hill, killing Kalīyā, marriage with Rukmini, killing Narakāsura, helping Paṇḍavas at each stage of their life and in all their difficult situations.

He mentions the fighting among the Yādavas and Śrī Kṛṣṇa's departure. He informs Vidura that Śrī Kṛṣṇa has instructed him to survive in order to preserve and propagate the knowledge imparted by Śrī Kṛṣṇa.

अस्मात् लोकादुपरते मयि ज्ञानं मदाश्रयम् ।
अर्हत्युद्धव एवाद्धा सम्प्रत्यात्मवतां वरः ।
अतो मद्वत् पुनर्लोकं ग्राहयन्निह तिष्ठतु ॥

Uddhava tell Vidura that as per the instructions of Śrī Kṛṣṇa he will proceed to Badarikāśrama. Vidura also proceeds to the bank of river Gangā to meet Maitreya as per the suggestion by Uddhava.

Vidura meets Maitreya

Vidura meets Maitreya and appeals to him to guide him to obtain the eternal bliss. People strive hard to get bliss in life. However, they do not get it. Therefore, kindly tell me the way by which one can get bliss by serving the God.

सुखाय कर्माणि करोति लोकः न तैः सुखं नान्यदुपारमं वा
तत्साधुवर्यादिश शर्मवर्त्म संराधितो भगवान् येन पुंसाम् ।

In order to find out an answer to this question, one has to explain the great deeds of the God. Therefore, Maitreya commences the description of the greatness of God by describing the creation of the world by God.

The description of creation of the Brahmānda

Before the commencement of the creation of the world, God alone was sporting with his free will. The non-sentient world had merged in Prakṛti i.e. the primordial matter. The sentient beings i.e. jīvas, were in the womb of God. When God thought of creating, he made the prakṛti to evolve and created the three guṇas viz satva, rajas and tamas. Then, he created Mahattatva which is the body of Virinca i.e. caturmukha brahmā. He created virinca also who is the abhimāni deity for Mahattatva. Then he created ahamkāra tattva and Śiva. Ahamkāra tattva is the body of Śiva and he is the abhimāni deity for it.

भगवानेक एवासेदमग्र आत्मात्मनां विभुः ।
आत्मेच्छयानुगतोह्यात्मा नानाशक्त्युपलक्षितः । (६-१)
आत्मानं व्यकरोदात्मा विश्वस्यास्य सिसृक्षया ।
महत्तत्त्वाद्विकुर्वाणादहं तत्त्वमजायत ।। (६-६)

Ahamkāra tattva is of three types viz. Vaikārika, taijasa, and tāmasa. From Vaikārika the bodies of tattva devatas and Manas are created. From taijas ten Indriyas, and from tāmasa the ākāśa and śabdatattva are created. These tattva devatas were not able to create brahmāṇḍa by putting together these tattvas. Then, God created the brahmāṇḍa, entered into it and made virincha and all other deities also to enter into it.

वैकारिकः तैजसश्च तामसश्चेत्यहं त्रिधा ।
अहंतत्त्वाद् विकुर्वाणान्मनो वैकारिकादभूत् ।।
तैजसानीन्द्रियाण्येव ज्ञानकर्ममयानिच ।
तामसो भूतसूक्ष्मादिः यतः खं लिङ्गमात्मनः ।।
एते देवाः कलाः विष्णोः कालमायांशलिङ्गिनः ।
नानात्वात् स्वक्रियानीशाः प्रोचुः प्राञ्जलयो विभुम् ।।
इति तासां स्वशक्तीनामसतीनां समेत्य सः ।
प्रसुप्तलोकतन्त्राणां निशम्य गिरमीश्वरः ।
त्रयोविंशति तत्त्वानां गणं युगपदाविशत् ।। (६-१ to १६, ७-१,२)

After God entered the brahmāṇḍa i.e. the body of Virincha, made its various limbs to develop and placed the respective abhimāni deities in these limbs. The details are as under :

Mukha-Agñi, Jihvā-Varuṇa, Śrotra-Quarter deities, tvak the deities of plants, the private organ- Dakṣa prajāpati, pāyu-Mitra, hasta Indra, pāda-jayanth, hṛdaya-chandra, nādi-brihaspati.

Dyuloka, bhūloka and ākāśa were created from the head, foot and navel of virincha. The Brāhmaṇas, Kṣatriyas, Vaiśyas and Śūdras were created from the face, arms, thighs and the foot of the God present in virincha.

The God is not affected by sattva etc guṇas

After listening to these details of the creation, Vidura asks Maitreya 'How is it that God who does not undergo any modification and who is above prakṛti undertakes the activities of creation that involve the association with the guṇas viz satva, rajas and tamas?' More over he is free from desires and does not need any thing. He is āptakāma. Therefore, where is the need to undertake creation ?

भगवन् कथं भगवतः चिन्मात्रस्याविकारिणः ।
लीलयाचापि युज्येरन् निर्गुणस्य गुणाः क्रियाः ॥
स्वतः तृप्तस्य तु कथं निर्वृतस्य महात्मनः ॥ (८-२,३)

Maitreya informs Vidura that God creates the world taking prakṛti as material. This prakṛti functions under his control. He is infinite in respect of space, time and his various states. Prakṛti cannot condition him. Therefore, his nature of being aprākṛta and Cinmātra is not affected by his activity of creation.

देशतः कालतः योऽसाववस्थातः स्वतोऽन्यतः ।
अविलुप्तावबोधात्मा स युज्येताजया कथम् ।
भगवानेष एवैकः सर्वक्षेत्रेष्ववस्थितः ।
अमुष्य दुर्भगत्वं वा क्लेशो वा कर्मभिः कुतः ॥ (८-५,६)

Further details of creation

Vidura desires to know more details about the creation. He enquires about the creation of Manu, his children and grand children, the creation of bhūloka and the lokas below and above it, the creation of men, deities, Ṛṣis, animals, birds, vedas,

yajña, yoga, sāmkhya, pāṣanda, commerce, political science, the position of planets and stars and all other subjects, the knowledge of which will please God.

प्रजापतीनां स पतिः चक्लृपे कान् प्रजापतीन् ।
सर्गांश्चैवानुसर्गांश्च मनून् मन्वन्तराधिपान् ॥
उपर्यधश्च ये लोकाः भूमेर्मित्रात्मजासते ।
तेषां संस्थां प्रमाणं च भूलोकस्य च वर्णय ॥ (८-२५, २६)
तिर्यग् मानुषदेवानां सरीसृपपतत्रिणाम् ।
वद नः सर्गसंव्यूहं गर्भस्वेदद्विजोद्भवाम् ॥ (८-२७)
ऋषीणां जन्मकर्माणि वेदस्य च विकर्षणम् ।
यज्ञस्य च वितानानि योगस्य च पथः प्रभो ॥ (८-२९)
वार्तायाः दण्डनीतेश्च श्रुतस्य च निधिं पृथक् ।
गृहनक्षत्रताराणां कलावयव संस्थितम् ॥ (८-३१,३२)
येन वा भगवान् तुष्येत् धर्मयोनिः जनर्दनः ।
सम्प्रसीदति वा येषा मेतदाख्याहि मेऽनघ ॥

Maitreya appreciates Vidura's questions since these elicit the greatness of God. He says I will tell you the very essence of Bhāgavata purāṇa that will satisfy your questions. This was taught by God himself to Śeṣa who taught Sanatkumāra. He taught Sānkhyāyana, from whom Parāśara learnt it and taught me.

प्रोक्तं किलैतत् भगवत्तमेन निवृत्तिधर्माभिरताय तेन ।
सनत्कुमाराय सचाह पृष्टः सांख्यायनाय धृतव्रताय ॥
साङ्ख्यायनः पारमहंस्यमुख्यः विवक्षमाणो भगवद्विभूतिः ।
जगाद सोऽस्मद्गुरवेऽन्विताय पराशरायाथ बृहस्पतेश्च ॥
प्रोवाच मह्यं स दयालुरुक्तो मुनिः पुलस्त्येन पुराणमाद्यम् ।
सोऽहं तवैतत् कथयामि वत्स श्रद्धालवे नित्यमनुव्रताय ॥ (९-७,८,९)

During the pralaya God was in yoganidrā on the bed of Śeṣa in the pralaya sea. The entire sentient and non-sentient world was in his womb. He was sporting embracing Ramā. After a thousand turn of four yuga's time God desired to create the sentient and non-sentient beings.

उदप्लुतं विश्वमिदं तदासीत् यन्निद्रया मीलितदिक् न्यमीलयत् ।
अहीन्द्रतल्प अधिशयान एक कृतक्षणः स्वात्मरतावनीहः ॥

सोन्तःशरीरेऽर्पितभूतसूक्ष्मः कालात्मिकां शक्तिमुदीरयाणः ।
उवास तस्मिन् सलिले पदे स्वे यथारुणो दारुणि रुद्धवीर्यः ॥
चतुर्युगानां च सहस्रमप्सु स्वपन् तयोदीरितया स्वशक्त्या ।
कालाख्यया सादितकर्मतन्त्रः लोकानपीमान् ददृशे स्वदेहे ॥ (९-१०,११,१२)

When God thought of creating, taking into account the Kāla and Karma, the water in his womb mixed with the subtle rajas dried up and came out in the form of a lotus from his navel. God entered into it and created virincha also called as Vidhāta and svayambhū. This virincha when turned in the four directions he got four faces. He entered into the lotus stalk to find out his source and the source of the lotus. He saw a wheel of time called samvatsara that had three spokes of four months each. As he did not see God he undertook a penance.

तस्यात्मसूक्ष्माभिनिविष्टदृष्टेरन्तर्गतोऽर्थो रजसा तनीयान् ।
गुणेन कालानुगतेन विद्धं शुष्यंस्तदाभियत नाभिदेशात् ॥
तल्लोकपद्मं स उ एव विष्णुः प्रावीविशत् सर्वगुणावभासम् ।
तस्मिन् स्वयं वेदमयो विधाता स्वायंभुवं यं स्म वदन्ति सोऽभूत् ॥
(९-१३,१५)

तस्यां स चाम्भोरुह कर्णिकायामवस्थितो लोकमपश्यमानः ।
परिक्रमन् व्योम्नि विवृत्तनेत्रः चत्वारि लेभेऽनुदिशं मुखानि ॥
स इत्थमुद्वीक्ष्य तदब्जनालनालीभिः अन्तर्जलमाविवेश ।
तमस्यपारे विदुर! आत्मसर्गं विचिन्वतोऽभूत् सुमहान् त्रिनेमिः ॥
यो देहभाजां भयमीरयाणः परिक्षिणोत्यायुरजस्य हेतिः ।
ततो निवृत्त्याप्रतिलब्धकाष्ठः स्वधिष्ण्यमाधाय पुनः स देवः ।
शनैः जितश्वासनिवृत्तचित्तो न्यषीददारूढ समाधियोगः ॥ (९-६,१९,२०,२१)

As a result of his deep penance virincha gets the vision of the splendid form of the God. This form of God is described in a dozen beautiful verses in Bhāgavata.

Pleased by the praise offered by virincha God instructs him to continue his penance for some more time. Virincha continues his penance for thousand years more. By the motion of the lotus and pralaya water, virincha gets the hint that it is the time for God to be awake. He drinks the water and the air. He proposes to create the worlds that had merged during pralaya. He creates the three worlds viz Pṛthvi, Aantarikṣa and Svarga. He organises these into fourteen Lokas.

विरिञ्चोपि तथा चक्रे दिव्यं वर्षशतं तपः । (११-४)
पद्ममम्भश्च तत्कालकृतवीर्येण कम्पितम् । (११-५)
एकं व्यभाङ्क्षीदुरुधा त्रिधा भाव्य द्विसप्तधा । (११-८)

The nine types of creation

Further, Maitreya describes the nine types of creations. God assumes the forms of Brahmā, Viṣṇu, Śiva and undertakes creation, sustainance and destruction. The creation is of two types viz prākṛta and vaikṛta. Prākṛta creation takes place outside Brahmānda. In the course of prākṛta creation, six entities viz. i) Mahat tattva (2) Ahankāra tattva (3) Pṛthvi etc five elements and Śabda etc five tanmātras, (4) Indriyas (5) Indriyābhimāni deities and Manas (6) Five varieties of avidyā viz tamas, mahāmoha, moha, tāmisra and andha tāmisra are created.

सर्गो नवविधः तस्य प्राकृतो वैकृतश्च यः ।
आद्यस्तु महतः सर्गो गुणवैषम्यमात्मनः ॥
द्वितीयस्तु अहमस्तत्र द्रव्यज्ञानक्रियोदयः ।
भूतसर्गः तृतीयस्तु तन्मात्रद्रव्यशक्तिमान् ॥
चतुर्थः ऐन्द्रियः सर्गः यस्तु ज्ञानक्रियात्मकः ।
वैकारिको देवसर्गः पञ्चमो यन्मयं मनः ॥
षष्ठस्तु तमसः सर्गो यस्त्वबुद्धिकृतः प्रभो ।
षडिमे प्राकृताः सर्गाः वैकृतानपि मे श्रुणु ॥ (११-१३ to १७)

The next three creations are vaikṛta creations. In these three the seventh creation is that of trees and plants, the eighth is those of animals and birds, and the ninth is men, demons etc. The deities who were created outside Brahmānda initially, are again created within Brahmāṇḍa functionally. This creation is called Kaumārasarga. It is both prākṛta and vaikṛta.

सप्तमो मुख्यसर्गस्तु षड्विधः तस्थुषांचयः ।
वनस्पत्यौषधिलता त्वक्सारा वीरुधो द्रुमाः ॥
उत्स्रोतसः तमः प्रायाः अन्तःस्पर्शा विशोषिणः ।
तिरश्चामष्टमः सर्गः सोष्टविंशद्विधोमतः ॥
अर्वाक् स्रोतस्तु नवमः क्षत्तः एकविधो नृणाम् ।

वैकृताः त्रय एवैते देवसर्गश्च सत्तम-
वैकारिकश्च यः प्रोक्तः कौमारस्तूभयात्मकः ॥ (११-२५,२६)

The creation of the deities is of eight types viz. Vibudha, Pitṛ, Asura, Gandharva, Apsaras, siddha, yakṣa, Rākṣasa, Cāraṇa, bhūtapreta, vidyādhara and kinnara.

देवसर्गश्चाष्टविधो विबुधाः पितरोऽसुराः ।
गन्धर्वाप्सरसः सिद्धाः यक्षरक्षांसि चारणाः ॥
भूतप्रेतपिशाचाश्च वियाध्रा किंनरादयः ।
दशैते विदुराख्याताः सर्गास्ते विश्वसृक् कृताः ॥ (११-२७,२८)

The dimensions of Time

To comprehend the infinite nature of God, one has to know the dimension of the Time and the substances. Therefore, Maitreya explains the measurment of Time. The smallest unit that could be observed by men residing in the world of the deities is Paramāṇu. This also has parts. However, these are not observed. Therefore, Kaṇāda has wrongly taken it as partless.

चरमस्तु विशेषाणामनेकावयवसंयुतः ।
परमाणुः स विज्ञेयो नृणामैक्यभ्रमो यतः ॥

The time occupied by God by his paramāṇu form is paramāṇu. The time of his endless functioning is paramamahat.

सकालः परमाणुः वै यो भुङ्क्ते परमाणुताम् ।
सतोऽविशेषभुक् यस्तु स कालः परमो महान् ॥ १२-४ ॥

In between these two the time is measured as under :

२ परमाणु १ अणु, ३ अणु १ त्रसरेणु, ३ त्रसरेणु १ त्रुटि, ३ त्रुटि १ वेध, ३ वेध १ लव, ३ लव १ निमेष, ३ निमेष १ क्षण, ५ क्षण १ काष्ठा, १५ काष्ठा १ लघु, १५ लघु १ नाडी, २ नाडी १ मुहूर्त, ३ मुहूर्त १ याम, ८ याम १ दिवस, (१ दिवारात्रि) १५ दिन १ पक्ष, २ पक्ष १ मास, २ मास १ ऋतु, ६ मास १ अयन, २ अयन १ वर्ष, १२ सहस्रवर्ष १ महायुग (कृत ४ सहस्र, त्रेता ३ सहस्र, द्वापर २ सहस्र, कलि १ सहस्र, सन्धिकाल २ सहस्र आहत्य १२ सहस्र) ७१ महायुग १ मन्वन्तर, १४ मन्वन्तर १ ब्रह्मदिवसः तावदेव ब्रह्मरात्रिः, सहस्र महयुग १ दिनकल्प.

In a vessel of six pala measurment, four golden grains of four angula measure each be placed against four holes and water be filled. The time taken by the water to get into the vessel below is a nādi time.

द्वादशार्धपलोन्मानं चतुर्भिः चतुरङ्गुलैः ।
स्वर्णमाषैः कृतच्छिद्रं यावत् प्रस्थजलं पिबेत् ।

संवत्सर is also five types. The time taken by the sun to rotate the twelve Rāśis is संवत्सर. The time taken by गुरु to move from one Rāśi to another is परिवत्सर. The time required for the rotation of twentytwo stars twelve times is इडावत्सर. The movement of the moon over twelve full moons is अनुवत्सर and three hundred and sixty days are वत्सर.

संवत्सरः परिवत्सरः इडावत्सर एव च ।
अनुवत्सरो वत्सरश्च विदुरैवं प्रभाष्यते ॥

Describing the time as stated above Maitreya proceeds to describe the creation by chaturmukha brahmā.

The creation of avidyā, sanaka etc Sages, and Rudra

Chaturmukha brahma first created five forms of ajñāna viz Tāmisra, andhatamisra, mahamoha, moha, and tamas. He was unhappy that these were evil creations. Then, he created sanaka, sanandana, sanātana and sanatkumara.

ससर्जाग्रेऽथ तामिस्रमन्धतामिस्रमादिकृत् ।
महामोहं च मोहं च तमश्चाज्ञानवृत्तयः ॥
दृष्ट्वा पापीयसीं सृष्टिं नात्मानं बहुमन्यत ।
भगवद्ध्यानपूतेन मनसाऽन्यान् ततोऽसृजत् ॥
सनकं च सनन्दं च सनातनमथात्मभूः ।
सनत्कुमारं च मुनिं निष्क्रियानूर्ध्वरेतसः ॥ (१३-२,३,४)

Brahmā asked these four to continue the progeny. However, they did not agree. They prefered to live an ascetic life. At this Brahmā became angry. His eyebrows were twisted. From this Rudra was born. Rudra asked for suitable places to him. Brahma granted eleven places viz, heart, senses, prāṇa, ākāśa, vāyu, Agni, water, pṛthvi, Sun, Moon, and asceticism. He gave him eleven names and eleven Rudranis.

Rudra started his creation. However his creations were evil and troublesome to the people. Then, Brahmā asked him to stop his creation and retire to the forest.

The creation of ten sages, dharma, adharma, veda, upaveda etc.

Brahmā again went into meditation and created ten sages including Nārada.

मरीचिः अत्र्यङ्गिरसौ पुलस्त्यः पुलहः क्रतुः ।
भृगुः वसिष्ठो दक्षश्च दशमः तत्र नारदः ॥ (१३-२२)

From the limbs of Brahmā dharma, adharma, mṛtyu, kāma, krodha, lobha, vāk, samudra and nirti were born. Kardama was born from his shadow. All these were born from the mind and the senses of Brahmā.

After creating these, Brahmā desired to marry his own daughter vāk. However, the sages told him that this is adharma. He refrained from it. Then, Brahmā created four Vedas, four priests, four upavedas viz āyurveda, dhanurveda, gāndarva and śilpa, four aspects of dharma viz vidyā, dāna, satya, tapas, four āśramas and their duties, four varṇas and their duties, four vyahṛtis viz om, bhuh, bhuvah, suvah.

Creation of Svāyambhuva manu and Śatatāra

After creating all these he himself took the combined form of male and female and created svāyambhuva manu and Śatarūpa splitting his male-female form. These two begot two male children viz Priyavṛta and Uttānapāda and three female children viz Ākuti, Devahuti and Prasuti. These were married with Rucika, Kardama and Dakṣa respectively. The children and grand children of these constitute the human race.

Svāyambhuva manu asked his father Brahmā to give him a suitable place to function. The earth was drowned in the pralaya sea. When Brahmā started to think as to where to provide a place to svāyambhuva, a boar arose from his nostril. It grew into a huge boar and plunged into the sea. Brahmā realised that it was God in the incarnation of varāha. He offered prayers. The Varāha brought the earth from the sea killing Hiraṇyākṣa who obstructed the lifting of the earth.

यदा स्वभार्यया साकं जातः स्वायंभुवो मनुः ।
प्राञ्जलिः प्रणतश्चेदं वेदगर्भमभाषत ॥
आदेशेऽहं भगवतो वर्तयाम्यरिसूदन ।
स्थानंत्विहानुजानीहि प्रजानां मम च प्रभो ॥
इत्यभिध्यायतो नासा विवरात् सहसानघ ।
वराहतोको निरगादङ्गुष्ठपरिमाणतः ॥
स्वदंष्ट्रया उद्धृत्य महीं विलग्नां स उत्थितः संरुरुहे रसायाः ।
जघान रुन्धानमसह्यविक्रमः सलीलयैनं मृगराडिवाम्भसि ।

(१४-६,१४,२०,३३)

The episode of Hiraṇyākṣa

On hearing that Hiranyākṣa obstructed the lifting of the earth, Vidura asks Maitreya to tell him all about this Hiranyākṣa. Maitreya tells about the birth of Hiraṇyākṣa.

Dakṣa Prajāpati had thirteen daughters. He gave all of them in marriage to Kaśyapa. Among these, the sons of Diti are known as Daityas and those of aditi as Devas.

One day when Kaśyapa was engaged in his evening sandhya prayer, Aditi approached for conjugation. Kashyapa tried to dissuade her saying that this is not proper time. However, she insisted and conjugated. Consquently, two evil children viz Hiraṇyākṣa and Hiraṇyakaśipu were born to her. Later she realised that her action was not right. She appealed to her husband to forgive her. He told that she would get a pious grand.son. Prahlada was this grandson.

दितिः दाक्षायणी क्षत्तः मारीचं कश्यपं पतिम् ।
अपत्यकामा चकमे सन्ध्यायां हृच्छयार्दिता ॥
भविष्यतः तवाभद्रौ अभद्रे जाठराधमौ
लोकान् सपालान् त्रीन् चण्डौ मुहुराक्रन्दयिष्यतः ।
पुत्रस्यैव च पुत्राणां भवितैकः सतां मतः ।
गायन्ति यद्यशः शुद्धं भगवद्यशसा समम् ॥ (१५-७,२८,४४)

Apart from Ditis misbehaviour there has been another background also for the birth of Hiraṇya Kaśipu and Hiraṇyākṣa as daityas.

Once, Sanaka etc four ascetics went to Vaikuntha. The door keepers of Vaikunta Jaya and Vijaya prevented them from entering into the inner chamber of God. The ascetics were upset by this and cursed the door keepers to be born on the earth. When these two appealed to God to save them from this curse, he said he would not like to totally nullify the curse, he will only modify it. If you desire to be born as my devotees you have to take six births. However, if you are willing to be my enemies you will be free by taking three births only. They wanted to be free early. Therefore, they chose to be born as God's enemies, killed by him, and became free early. These two are born as Hiraṇyakaśipu and Hiraṇyākṣa.

मानसा मे सुता युष्मत् पूर्वं वै सनकादयः ।
चेरुः विहायसा लोकान् लोकेषु विगतस्पृहाः ॥
ते एकदा भगवतो वैकुण्ठस्यामलात्मनः ।
ययुः वैकुण्ठनिलयं सर्वलोकनमस्कृतम् ॥

तान् वीक्ष्य वातरशनान् चतुरः कुमारान् ।
वृद्धान् दशार्धवयसो विदितात्मतत्त्वान् ॥
वेत्रेणचास्खलयतामतदर्हणांस्तौ
तेजो विहस्य भगवत्प्रतिकूलशीलौ ।
तद्वा अमुष्य परमस्य विकुण्ठभर्तुः
कर्तुं न युक्तमितिधीमहि मन्दधीभ्याम् ॥
लोकानितो वृजतमन्तर भावदृष्ट्या ।
पापीयसः त्रय इमे रिपवोऽस्य यत्र ॥ (१६-१२,१३,३०,३४)
भगवाननुगावाह यातं मा भैष्टमस्तुशम् ।
ब्रह्मतेजः समर्थोपि हन्तुं नेच्छे मतं तुमे ॥ (१७-२९)

Svāyambhuva Manu, his daughters, and soninlaws were provided the place on the earth lifted by Varāha. One of the daughters of Svāyambhuva Manu viz Devahuti married Kardam and got God himself as her son as the incarnation of Kapila. Vidura asks Maitreya to tell him about Kapila and the philosophy taught by him.

तस्य वै दुहिता ब्रह्मन् देवहूतीति विश्रुता ।
पत्नी प्रजापतेरुक्ता कर्दमस्य त्वयाऽनघ ॥
तस्यां स महायोगी युक्तायां योगलक्षणैः ।
ससर्ज कतिधा वीर्यं तन्मे शुश्रूषवे वद ॥ (२२-३,४)

The episode of Devahūti and Kardama

When Brahmā instructed Kardama to get progeny and to live a family life, kardama went to the bank of Sarasvati river and performed penance for a thousand years. Pleased by his penance, God appeared before him and instructed the duties of a house holder. Compassion for all living beings, and providing protection to them, are the main duties of a house holder, you will get nine daughters, I will take incarnation as your son.

i) प्रजाः सृजेति भगवान् कर्दमो ब्रह्मणेरितः ।
सरस्वत्यां तपस्तेपे सहस्राणां समा दश ॥
ततः समाधियुक्तेन क्रियायोगेन सर्वशः ।
सम्प्रपेदे हरिं भक्त्या प्रसन्नवरदाशुषम् ॥

ii) प्रजापतिपतिः साक्षात् सम्राट् मनुः विख्यात मङ्गलः ।
आत्मजामसितापाङ्गीं वयः शीलगुणान्विताम् ।
मृगयन्तीं पतिं दास्यत्यनुरूपाय ते प्रभुः ॥
या ते आत्मधृतं वीर्यं नवधा प्रसविष्यति ।
सम्भूय स्वांशकलया तद्वीर्येण महामते
तव क्षेत्रे देवहूत्यां प्रणेष्ये तत्त्वसंहिताम् ॥ (२२-६,७,२५,२७,२९,३२)

This event took place in the āśrama of Kardama near bindu sarovara. When God appeared before Kardama and was delighted by his penance, the tears of joy poured from his eyes and this sarovara was formed. Therefore it is called bindu sarovara. The environment of nature around this Sarovara is beautifully described in Bhāgavata. It is surrounded by a thick row of trees and creepers studded with flowers. There is a range of hills and peaks in the background. The flowers of kadamba, champaka, aśoka, bakula decorate the entire area. The Bindu sarovara is full of birds such as swans, chakravāka, sārasa, baka. This description of the bindusarovara and its surroundings reveals the great interest and affection of our sages for the Nature.

पुष्पद्रुमलताजालैः कूजत् पुण्यमृगद्विजैः ।
सर्वर्तुफलपुष्पाढ्यं वनराजिश्रियान्वितम् ॥
कदम्बचम्पकाशोक करञ्जबकुलासनैः ।
कुन्दमन्दारकुटजैः चूतपोतैरलङ्कृतम् ॥
कारण्डवैः बकैः हंसैः कुररैः जलकुक्कुटैः ।
सारसैः चक्रवाकैश्च चकोरैः वल्गुकूजितम् ।
शशकैः हरिणैः क्रोडैः श्वविड्गवयकुञ्जरैः ।
गोपुच्छैः हरिभिः मर्कैः नकुलैः नाभिभिः वृतम् ॥ (२२-४०,४२,४३,४४)

In such a beautiful place, Devahūti and Kardama started their family life. Devahūti served her husband with devotion and earned his affection. She desired to have a good residence to live and requested kardama to arrange for it. He created a vimāna that had all residential facilities and that could move around the earth. This residence was a multi storied building. Each storey had bedrooms with silk beds. The doors of the halls and windows had artistically designed curtains. They were decorated carpets and fans of the long cloths. There were all types of utensils, decorated platforms, ponds, and the rooms within the ponds. There were charming maid

servants. Kardam took his wife Devahuti in this aerial residence and moved all around, showed her Nandana and Chaitraratha gardens, Manasa sarovara and returned to āśrama.

प्रियायाः प्रियमन्विच्छन् कर्दमो योगमास्थितः ।
विमानं कामगं क्षत्तः तर्ह्येवाविरचीकरत् ॥
सर्वकामदुघं दिव्यं सर्वरत्नसमन्वितम् ।
सर्वर्ध्युपचयोदर्कं मणिस्तम्भैरुपस्कृतम् ॥
दिव्योपस्करणोपेतं सर्वकालसुखावहम् ।
पट्टिकाभिः विचित्राभिः पताकाभिरलङ्कृतम् ॥
स्रग्भिः विचित्रमालाभिः मञ्जुसिञ्जत् षडङ्घ्रिभिः ।
दुकूलक्षौमकौशेयैः नानावस्त्रैः विराजितम् ॥
उपर्युपरिविन्यस्त निलयेषु पृथक् पृथक् ।
क्लृप्तैः कशिपुभिः कान्तं पर्यङ्कव्यजनासनैः ॥
तत्र तत्र विनिक्षिप्तनानाशिल्पोपशोभितम् ।
महामरकतस्थाल्या जुष्टं विद्रुमवेदिभिः ॥
द्वास्तु विद्रुमदेहल्या भातं वज्रकपाटमत् ।
शिखरेष्विन्द्र नीलेषु हेमकुम्भैरधिष्ठितम् ॥
विहारस्थानशयनसंवेशप्राङ्गणाजिरैः ।
यथोपजोषं रचितैः विस्मापनमिवात्मनः ।
सान्तः शिरसि वेश्मस्थाः शतानि दश कन्यकाः ॥ (२४-१२ to १८, २१ to २६)
वैस्रम्भके सुरवने नन्दने पुष्पभद्रके
मानसे चैत्ररथ्ये च स रेमे रमया सह ॥
प्रेक्षयित्वा भुवो गोलं पत्न्यै यावान् स्वसंस्थया ।
बह्वाश्चर्यं महायोगी स्वाश्रमाय न्यवर्तत ॥ (२४-४०,४३)

Moving around the earth in such beautiful vimāna residence kardama sported for hundred years. He assumed nine forms by his yogic power, gave corresponding nine forms to his wife also and begot nine daughters.

विभज्य नवधात्मानं मानवीं सुरतोत्सुकाम् ।
रामां निरमयन् रेमे वर्षपूगान् मुहूर्तवत् ॥

तस्यामाधत्तरेतस्तां भावयन्नात्मनात्मवित् ।
नवधा विधाय रूपं स्वं सत्यसङ्कल्पवित् विभुः ॥
ततस्ताः सुषुवे सद्यः देवहूतिः स्त्रियः प्रजाः ।
सर्वाः ताः चारु सर्वाङ्ग्यः लोहितोत्पलगन्धयः ॥ (२४-४४,४७,४८)

After these daughters were born God himself took the Kapila incarnation as a son of Devahuti.

तस्यां बहुतिथे काले भगवान् मधुसूदनः ।
कार्दमं वीर्यमापन्नो जज्ञेऽग्निरिव दारुणि ॥ (२५-६)

Kardama gave his nine daughters Kalā, Anasūya, Śraddhā, Havirbhuvā, Gati, Kriyā, Arundhati, and Śanti to Marīchi, Atri, Angīrasa, Pulastya, Pulaha, Kṛtu, Bhṛgu, Vasiṣṭha in marriage and performed their marriage in a grand way.

मरीचये कलां प्रादादनुसूयामथात्रये
श्रद्धामङ्गीरसेऽयच्छत् पुलस्त्याय हविर्भुजाम् ॥
पुलहाय गतिं युक्तां क्रतवेच क्रियां सतीम् ।
ख्यातिं भृगवेऽयच्छद् वसिष्ठायाप्यरुन्धतीम् ॥
अथर्वणेऽददात् शान्तिं यया यज्ञः वितन्यते ॥ (२५-२२,२३,२४)

After arranging the marriage of his daughters, obtaining an assurance from Kapila that he would impart spiritual knowledge to his mother, kardama retired to forest. He was engaged in the meditation of God, free from the feelings 'Me' and 'Mine', realising the presence of God in all beings, and the dependence of all beings on God, attained the God.

i) मात्रे आध्यात्मिकीं विद्यां शमनीं सर्वकर्मणाम् ।
वितरिष्ये ययाचासौ भयंचाति तरिष्यति ॥
एवं समुदितः तेन कपिलेन प्रजापतिः
प्रदक्षिणीकृत्य तं प्रीतो वनमेव जगामह ॥

ii) निरहङ्कृतिः निर्ममश्च निर्द्वन्द्वः समदृक् स्वदृक् ।
प्रत्यग्रः शान्तधीः धीरः प्रशान्तोर्मिरिवोदधिः ॥
आत्मानं सर्वभूतेषु भगवन्तमुपस्थितम् ।
अपश्यत् सर्वभूतानि भगवत्यपि चात्मनि ॥

इच्छाद्वेष विहीनेन सर्वत्र समचेतसा ।
भगवद्भक्तियोगेन प्राप्तो भागवतीं गतिम् ॥ (२५-४१,४२,४५,४६,४८)

Kapila imparts knowledge to his mother Devahūti

After Kardama retired to forest Kapila lived in the āśrama with his mother. She asked him to impart the knowledge of God. Kapila proceeds to describe God and also explains the nature of pious persons.

पितरि प्रस्थितेऽरण्यं मातुः प्रियचिकीर्षया ।
तस्मिन् बिन्दुसरेऽवात्सीत् भगवान् कपिलः किल ॥ (२६-५)

God is higher than Prakṛti. He is ज्ञानस्वरूप, सूक्ष्म. He could be obtained by Bhakti and Vairagya. Prakṛti is non-sentient. It has no कर्तृत्व. Those who discard the notion of 'Me' and 'Mine' attain God. Pious persons have compassion for all beings. They are tolerant, they do not have greed, passion or hatred. They offer all their deeds at his feet. Agṇi, Vāyu, Sūrya etc deities function under the orders of the God.

i) अहं ममाभिमानोत्थैः कामलोभादिनिर्मलैः ।
वीतं यदात्मनः शुद्धमदुःखमसुखं समम् ॥
तदा पुरुष आत्मानं केवलं प्रकृतेः परम् ।
निरन्तरं स्वयं ज्योतिः अणिमानमखण्डितम् ॥
ज्ञानवैराग्ययुक्तेन भक्तियोगेन चात्मना ।
परिपश्यत्युदासीनां प्रकृतिंच हतौजसम् ॥

ii) तितिक्षवः कारुणिकाः सुहृदः सर्वदेहिनाम् ।
अजातशत्रवः शान्ताः साधवः साधुभूषणाः ॥
मय्यनन्यभावेन भक्तिं कुर्वन्ति मे दृढाम् ॥ (२६-१६,१७,१८,२१,२२)

iii) यद्भयात् वाति वातोऽयं सूर्यः तपति यद्भयात् ।
ज्ञानवैराग्ययुक्तेन भक्तियोगेन योगिनः ।
क्षेमाय पादमूलं मे प्रविशन्त्यकुतोभयम् ॥ (२६-४२,४३)

Explaining the nature of God and the need for devotion to him, Kapila explains the nature of Prakṛti and its twenty four evolutes. This knowledge helps to realise the inferiority of Prakṛti and enables to develop disinterest in it.

1) Pṛthvi etc five elements (2) Gandha etc five tanmatras (3) Ten senses (4) Manas, buddhi, ahamkāra and chitta constitute twentyfour evolutes of Prakṛti. Some

count time as twentyfifth tattva. Puruṣa i.e. Jīva is separate. Parama Puruṣa i.e. God is the regulator of all these.

अथ ते सम्प्रवक्ष्यामि तत्त्वानां लक्षणं पृथक् ।
यद् विदित्वा विमुच्येत पुरुषः प्राकृतैः गुणैः ।।
यत्तत् त्रिगुणमव्यक्तं नित्यं सदसदात्मकम् ।
प्रधानं प्रकृतिं प्राहुः अविशेषं विशेषवत् ।।
पञ्चभिः पञ्चभिः ब्रह्म चतुर्भिः दशभिः तथा ।
एतच्चतुर्विंशतिकं गणं प्राधानिकं विदुः ।।
सन्निवेशो मया प्रोक्तः यः कालः पञ्चविंशकः ।
अनादिरात्मा पुरुषः निर्गुणः प्रकृतेः परः ।।
प्रत्यग्धामा स्वयंज्योतिः विश्वं येन समन्वितम् ।
स एव प्रकृतिं सूक्ष्मां देवीं गुणमयीं विभुः ।
यदृच्छयैवोपगतामभ्यपद्यत लीलया ।। (२७-१२,१६,१,३,५)

Explaining the twenty four evolutes and bringing out the fact that God is superior and controller of all these kapila explains the distinction between the jīva and God. He points out that while jīva is bound by Prakṛti the God is not affected by the guṇas of prakṛti.

प्रकृतिस्थोपि पुरुषो नाज्यते प्राकृतैः गुणैः । (२८-१)

Just as the fire is distinct from the smoke, similarly, the God is distinct from Prakṛti and jīva.

यथोल्मुकाद् विस्फुलिङ्गाद् धूमाद्वापि स्वसम्भवात् ।
अप्यात्मत्वेनाभिमताद् दाहकोऽग्निः पृथङ् मतः ।।
भूतेन्द्रियान्तःकरणात् प्रधानात् जीवसंज्ञितात् ।
आत्मा तथा पृथग् द्रष्टा भगवान् ब्रह्मसंज्ञितः ।। (२९-३९,४०)

After fully explaining the nature of God, Prakṛti, its evolutes and the distinction between God and Jīva, kapila explains the code of conduct to achieve the spiritual progress.

One should observe his वर्णाश्रम duties faithfully, he should not transgress into others duties, the ethical values viz honesty, non-injury, non-encroachment on others belongings etc should be strictly followed. One should not indulge in vulgar activities. Asana, prāṇāyāma be performed. Such a conduct will help to obtain bhakti, vairāgya, jñāna, and God's grace.

स्वधर्माचरणं शक्त्या विधर्माच्च निवर्तनम् ।।
दैवलब्धेन सन्तोषः आत्मविच्चरणार्चनम् ।
ग्राम्यधर्मनिवृत्तिश्च मोक्षधर्मरतिस्तथा ।।
मितमेध्यादनं शश्वत् विविक्तक्षेत्रसेवनम् ।
अहिंसा सत्यमस्तेयं यावदर्थपरिग्रहः ।।
ब्रह्मचर्यं तपः शौचं स्वाध्यायः पुरुषार्चनम् ।
मौनं सदासनं स्थैर्यं प्राणानां च जयः शनैः ।।
एतैः अन्यैश्च पथिभिः मनोदुष्टमसत्पथम् ।
बुध्या युञ्जीत शनकैः जितप्राणोह्यतन्द्रितः ।। (२९-२ to ५,७)

Explaining the code of conduct as stated above, Kapila explains the nature of Guru. He who has studied vedas well is a good Guru. He who knows the meaning of Vedas is better. He who can remove the doubts of disciples is still better. He who performs स्वधर्म in addition to teaching is best. He who leads a detached life is superior to all these.

ब्राह्मणेष्वपि वेदज्ञो हि अर्थज्ञोप्यधिकस्ततः ।
अर्थज्ञात् संशयच्छेत्ता ततः श्रेयान् स्वधर्मकृत् ।।
मुक्तसङ्गः ततो भूयान् न दोग्धा धर्ममात्मनः ।। (३०-३१,३२)

Imparting spiritual knowledge to his mother, kapila leaves āśrama with the permission of the mother.

स्वमात्रा ब्रह्मवादिन्या कपिलोऽनुमतो ययौ ।। (३४-१२)

Devahuti practices Bhāgavata dharma as taught by kapila and attains सिद्धि. The place where Devahuti attained सिद्धि is known as सिद्धक्षेत्र.

एवं सा कपिलोक्तेन मार्गेणाविरहं परम् ।
आत्मानं ब्रह्मनिर्वाणं भगवन्तमवाप ह ।।
तद्विराजीत् पुण्यतमम् क्षेत्रं त्रैलोक्यविश्रुतम् ।
नाम्ना सिद्धपदं यत्र सा संसिद्धिमुपेयुषी ।।

Mahāmahopādhyāya
Prof. K.T. Pandurangi
Hon. Director, Dvaita Vedanta Foundation

ಶ್ರೀಮದ್ ಭಾಗವತ

ಮೂರನೆಯ ಸ್ಕಂಧದ ಸಾರ

ಶ್ರೀಮದ್ ಭಾಗವತದ ಮೊದಲಿನ ಎರಡು ಸ್ಕಂಧಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮದ್ ಭಾಗವತದ ಉಪದೇಶ ಪರಂಪರೆ, ಶ್ರೀಮದ್ ಭಾಗವತದ ಮಹಿಮೆ, ಭಗವಂತನ ವರಾಹಾದಿ 24 ಅವತಾರಗಳು, ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರು ಶ್ರೀಮದ್-ಭಾಗವತವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಮತ್ತು ಶ್ರೀಶುಕರಿಗೆ ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದ ಸಂದರ್ಭ, ನಾರದರ ಪೂರ್ವಜನ್ಮ ವೃತ್ತಾಂತ, ಪರೀಕ್ಷಿತ್‌ರಾಜನ ಜನ್ಮವೃತ್ತಾಂತ, ಅಶ್ವತ್ಥಾಮರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ತ್ರ, ಪ್ರಯೋಗ, ಪರೀಕ್ಷಿತ್ ರಾಜನಿಂದ ಕಲಿಯ ನಿಯಂತ್ರಣ, ಪರೀಕ್ಷಿತ್ ರಾಜನಿಂದ ತಪಸ್ವಿಯ ಅವಮಾನ, ಮುನಿಪುತ್ರನಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಶಾಪ, ಅವನು ಪ್ರಾಯೋಪವೇಶನಕ್ಕೆ ಕುಳಿತು ಶ್ರೀಶುಕರಿಂದ ಭಾಗವತ ಶ್ರವಣ, ಭಗವಂತನ ಸೃಷ್ಟಿಮಹಿಮೆ ಈ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದೆವು.

ಈ ಮೂರನೆಯ ಸ್ಕಂಧದಲ್ಲಿ ದುರ್ಯೋಧನನಿಂದ ಅವಮಾನಿತನಾಗಿ ತೀರ್ಥಯಾತ್ರೆಗೆ ತೆರಳಿದ ವಿದುರನು ಪ್ರಭಾಸಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಬರುವುದು, ಅಲ್ಲಿ ಉದ್ಧವನು ಅವನಿಗೆ ಯಾದವರ ಕಲಹ ಮತ್ತು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಪರಂಧಾಮಕ್ಕೆ ತೆರಳಿದ್ದನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಅವತಾರ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಂಡು ವ್ಯಥೆ ಪಡುವುದು, ಉದ್ಧವನ ಸೂಚನೆಯಂತೆ ವಿದುರನು ಹರಿದ್ವಾರಕ್ಕೆ ತೆರಳಿ ಮೈತ್ರೇಯನಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮ ತತ್ತ್ವೋಪದೇಶವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು, ಮೈತ್ರೇಯನು ಭಗವಂತನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತ, ಭಗವಂತನು ಮಾಡಿದ ತತ್ತ್ವ ಮತ್ತು ತತ್ತ್ವಾಭಿಮಾನಿಗಳ ಸೃಷ್ಟಿ, ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಸೃಷ್ಟಿ, ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನ ಸೃಷ್ಟಿ, ನಂತರ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭ ಅಂದರೆ ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನು ಮಾಡಿದ ನವವಿಧ ಸೃಷ್ಟಿ, ಪರಮಾತ್ಮನ ಕಾಲಸ್ವರೂಪ, ಕಾಲದ ವಿವರಗಳು, ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಪಂಚವಿಧ ಅವಿದ್ಯಾ ಸೃಷ್ಟಿ, ರುದ್ರದೇವರ ಸೃಷ್ಟಿ, ರುದ್ರದೇವರಿಂದ ಪ್ರಮಥಗಣಗಳ ಸೃಷ್ಟಿ, ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಸನಕಾದಿಗಳ ಸೃಷ್ಟಿ, ಮರೀಚಿ, ಅತ್ರಿ ಮೊದಲಾದ ಒಂಭತ್ತು ಋಷಿಗಳ ಸೃಷ್ಟಿ, ನಾರದನ ಸೃಷ್ಟಿ. ವೇದಾದಿ ವಿದ್ಯೆಗಳ ಸೃಷ್ಟಿ, ಕೊನೆಗೆ ತಾನೇ ಎರಡು ಹೋಳಾಗಿ ಪುರುಷ ಮತ್ತು ಸ್ತ್ರೀರೂಪಿಗಳಾದ ಸ್ವಾಯಂಭುವ ಮನು ಮತ್ತು ಶತರೂಪಾ ದೇವಿಯಾಗಿರುವುದು ಈ ವಿಷಯಗಳು ಮೂರನೆಯ ಸ್ಕಂಧದ ಮೊದಲಿನ ಹದಿಮೂರು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ಮುಂದೆ ವರಾಹ ಅವತಾರದ ಕಥೆ, ದಿತಿಯು ಅಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಾಮಪೀಡಿತಳಾಗಿ ಒತ್ತಾಯದಿಂದ ಪತಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಿ ಗರ್ಭಿಣಿಯಾಗಿ ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪು ಮತ್ತು ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷರೆಂಬ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಡೆದುದು. ಇವರು ಮೊದಲು ಜಯ ವಿಜಯರೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ವೈಕುಂಠದ ದ್ವಾರಪಾಲಕರಾಗಿದ್ದು ಸನಕಾದಿಗಳ ಶಾಪದಿಂದ ಈಗ ದೈತ್ಯರಾಗಿ ಜನಿಸಿದ್ದು, ಭಗವಂತನು ವರಾಹರೂಪದಿಂದ ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷನನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಪಾತಾಳದಿಂದ ಮೇಲೆ ತಂದದ್ದು, ಈ ವಿಷಯಗಳು ಹದಿನಾಲ್ಕರಿಂದ ಇಪ್ಪತ್ತರವರೆಗಿನ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ವಿವರಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಮುಂದೆ ಮನುಪುತ್ರಿಯಾದ ದೇವಹೂತಿಯು ಕರ್ದಮನನ್ನು ಮದುವೆಯಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಇವರಲ್ಲಿ ಅವತರಿಸಿದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಕಪಿಲಾವತಾರವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಪ್ಪತ್ತೇಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಿಂದ ಈ ಸ್ಕಂಧದ ಕೊನೆಯವರೆಗೆ ಕಪಿಲರೂಪದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಉಪದೇಶಿಸಿದ 24 ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು, ಇವೆಲ್ಲವುಗಳಿಗೂ ನಿಯಾಮಕನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಭಾಸಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ವಿದುರನ ಆಗಮನ, ವಿದುರ ಉದ್ಧವರ ಸಮಾಗಮ

ಮೈತ್ರೇಯನಿಗೂ ವಿದುರನಿಗೂ ಎಲ್ಲಿ ಸಮಾಗಮವಾಯಿತು. ಮೈತ್ರೇಯನು ಅವನಿಗೆ ತತ್ತ್ವೋಪದೇಶವನ್ನು ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ ಮಾಡಿದನು ಎಂಬ ಪರೀಕ್ಷಿತನ ಪ್ರಶ್ನೆಯಿಂದ ಶ್ರೀಮದ್ ಭಾಗವತದ ಮೂರನೆಯ ಸ್ಕಂಧವು ಆರಂಭವಾಗುವುದು. ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರ ಹೇಳುವ ಮೊದಲು ಶುಕರು ವಿದುರನು ಯಾವಾಗ ಮತ್ತು ಏಕೆ ಹಸ್ತಿನಾಪುರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ತೀರ್ಥಯಾತ್ರೆಗೆ ಹೊರಟನು ಎಂಬುದನ್ನು ಹೇಳುವರು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಕೈಕೊಂಡ ಸಂಧಾನದ

ಪ್ರಯತ್ನವು ಮುರಿದು ಯುದ್ಧವು ಅನಿವಾರ್ಯ ಎಂಬ ಸನ್ನಿವೇಶವುಂಟಾದಾಗ ವಿದುರನು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನನ್ನು ಕಂಡು ನೀನು ಮಗನ ಮೇಲಿನ ಮೋಹದಿಂದ ಅವನು ಮಾಡಿದ ಅಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ ಬಂದಿರುವಿ. ನಿನ್ನ ಮಗನು ಪರಮಾತ್ಮ ದ್ವೇಷಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಇವನನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಡು. ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಅವರಿಗೆ ಸಲ್ಲಬೇಕಾದ ರಾಜ್ಯದ ಭಾಗವನ್ನು ಕೊಟ್ಟುಬಿಡು ಎಂದು ಉಪದೇಶಿಸುವನು. ಇದನ್ನು ತಿಳಿದ ದುರ್ಯೋಧನನು ವಿದುರನಿಗೆ ಅವಮಾನ ಮಾಡಿ ಇವನನ್ನು ನಗರದಿಂದ ಹೊರಗೆ ಹಾಕಿರಿ ಎನ್ನುವನು. ಇದರಿಂದ ನೊಂದುಕೊಂಡ ವಿದುರನು ತೀರ್ಥಯಾತ್ರೆಗೆ ಹೊರಡುವನು. ಅನೇಕ ನದಿಗಳು ಕ್ಷೇತ್ರಗಳು ವನೋಪವನಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತ ವಿದುರನು ಪ್ರಭಾಸಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಬರುವನು. ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಾಗ ಯಾದವರು ಪರಸ್ಪರ ಕಲಹಮಾಡಿ ನಾಶಹೊಂದಿದ್ದನ್ನು ಕೇಳಿ ಅಲ್ಲಿಂದ ಸರಸ್ವತೀನದಿಯ ತೀರಕ್ಕೆ ಹೋಗುವನು. ಮುಂದೆ ಯಮುನಾತೀರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಉದ್ಧವನನ್ನು ಕಾಣುವನು. ಪ್ರಭಾಸದಲ್ಲಿ ಕೇಳಿದ ಯಾದವರ ಕಲಹದ ವಿಷಯವನ್ನು ಉದ್ಧವನಿಂದ ವಿವರವಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವನು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಪರಿವಾರದವರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರ ಹೆಸರನ್ನೂ ಹೇಳಿ ಅವರ ಯೋಗಕ್ಷೇಮವನ್ನೂ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಯೋಗಕ್ಷೇಮವನ್ನೂ ಕೇಳಿದ ವಿದುರನಿಗೆ ಉತ್ತರ ಹೇಳಲು ಉದ್ಧವನಿಗೆ ಮಾತೇ ಹೊರಡುವುದಿಲ್ಲ. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಸಮಗ್ರ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದೂ ಘಟನೆಯನ್ನು ನೆನಪುಮಾಡಿಕೊಂಡು ದುಃಖಿಸುವನು. ಕಂಸನ ಕಾರಾಗೃಹದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಅವತಾರ, ನಂದಗೋಕುಲದಲ್ಲಿಯ ಬಾಲಲೀಲೆಗಳು, ಪೂತನಾ, ಶಕಟಾಸುರ ಮೊದಲಾದವರ ಸಂಹಾರ, ಕಂಸವಧೆ, ಗೋವರ್ಧನ ಗಿರಿಯನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿದುದು. ಕಾಲಿಯ ಮರ್ದನನ ಸಂಹಾರ, ರುಕ್ಮಿಣೀ ಸ್ವಯಂವರ, ನರಕಾಸುರವಧೆ, ಪಾಂಡವರ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಪರಿಹಾರ ಮಾಡಿದ್ದು, ಗೀತೋಪದೇಶ ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಸಮಗ್ರ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ನೆನಪುಮಾಡಿಕೊಂಡು ಉದ್ಧವನು ದುಃಖಿಸುವನು. ಪ್ರಭಾಸದಲ್ಲಿ ಯಾದವರು ಪರಸ್ಪರ ಕಲಹ ಮಾಡಿ ಮಡಿದುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವನು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಪರಂಧಾಮವನ್ನೈದುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವನು. ಉಳಿದ ಎಲ್ಲ ಯಾದವರು ಮೃತರಾದರೂ ಉದ್ಧವನು ಮಾತ್ರ ಭಗವಂತನು ಅವನಿಗೆ ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಉಪದೇಶಿಸಿದ ಜ್ಞಾನವು ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ದೊರಕಲಿ ಎಂದು ಉಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು.

ಅಸ್ಮಾತ್ ಲೋಕಾತ್ ಉಪರತೇ ಮಯಿ ಜ್ಞಾನಂ ಮದಾಶ್ರಯಮ್ ।
ಅರ್ಹತ್ಯುದ್ಧವ ಏವಾದ್ಧಾ ಸಂಪ್ರತ್ಯಾತ್ಮವತಾಂ ಪರಃ ।
ಅತೋ ಮದ್ವಯ್ ಪುನರ್ಲೋಕಂ ಗ್ರಾಹಯನ್ನಿಹ ತಿಷ್ಠತು ॥ (4-30)

ಪರಮಾತ್ಮನ ಈ ಸಂಕಲ್ಪದಂತೆ ನಾನು ಬದರಿಕಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಹೋಗುವೆನು ಎಂದು ಉದ್ಧವನು ಬದರಿಕಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ತೆರಳುವನು. ವಿದುರನೂ ಕೂಡ ಉದ್ಧವನ ಸೂಚನೆಯಂತೆ. ಮೈತ್ರೇಯರಿಂದ ಹೆಚ್ಚಿನ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಗಂಗಾತೀರದಲ್ಲಿರುವ ಮೈತ್ರೇಯರ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಹೋಗುವನು.

ವಿದುರ-ಮೈತ್ರೇಯರ ಸಮಾಗಮ

ಗಂಗಾತೀರದಲ್ಲಿ ಆಸೀನನಾದ ಮೈತ್ರೇಯರಿಗೆ ವಿದುರನು 'ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸುಖ ಪಡಬೇಕೆಂದು ಜನರು ನಾನಾ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗುವರು. ಆದರೆ ಸುಖವು ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಾಧುಶ್ರೇಷ್ಠನೇ ಸುಖವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಉಪಾಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸು ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವನು.

ಸುಖಾಯ ಕರ್ಮಾಣಿ ಕರೋತಿ ಲೋಕಃ ನ ತೈಃ ಸುಖಮ್ ನಾನ್ಯದುಪಾರಮಂ ವಾ ।
ತತ್ಸಾಧು ವರ್ಯಾದಿಶ ಶರ್ಮವರ್ತ್ಮ ಸಂರಾಧಿತೋ ಭಗವಾನ್ ಯೇನ ಪುಂಸಾಮ್ ॥ (5-2)

ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರ ದೊರೆಯ ಬೇಕಾದರೆ ಭಗವಂತನ ಸಮಗ್ರ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದು ಅಗತ್ಯ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೈತ್ರೇಯರು ಭಗವಂತನ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತೃತ್ವ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಲು ಆರಂಭಿಸುವರು.

ಗುಣತ್ರಯದ, ಮಹತ್ ತತ್ತ್ವಾದಿ ತತ್ವಗಳ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದ ಸೃಷ್ಟಿಯ ವರ್ಣನೆ

ಸೃಷ್ಟಿಯ ಆರಂಭಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಪರಮಾತ್ಮನು ಒಬ್ಬನೇ ಅನಂತಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿ ಸ್ವೇಚ್ಛಾ ವಿಹಾರವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಇದ್ದನು. ಜಡಜಗತ್ತು ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಲೀನವಾಗಿತ್ತು. ಜೀವರು ಪರಮಾತ್ಮನ ಉದರದಲ್ಲಿದ್ದರು. ಪರಮಾತ್ಮನು

ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಸಂಕಲ್ಪವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಪರಿಣಾಮವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಸತ್ವ, ರಜಸ್, ತಮಸ್ ಎಂಬ ಗುಣತ್ರಯಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ಬಳಿಕ ಮಹತ್ ತತ್ವವನ್ನೂ ಅದಕ್ಕೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ ವಿರಿಂಚನನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ಮಹತತ್ತ್ವವು ವಿರಿಂಚನ ಶರೀರ ರೂಪವಾದುದು. ಮಹತ್‌ತತ್ವದಿಂದ ಅಹಂಕಾರತತ್ವವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ಇದಕ್ಕೆ ಶಿವನು ಅಭಿಮಾನಿಯು. ಇದು ಶಿವನ ಶರೀರ ಈ ಅಹಂಕಾರತತ್ವವು ವೈಕಾರಿಕ, ತೈಜಸ, ತಾಮಸ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧವಾದುದು. ವೈಕಾರಿಕ ಅಹಂಕಾರದಿಂದ ತತ್ವದೇವತೆಗಳ ದೇಹಗಳನ್ನೂ ಮನಸ್ತತ್ವವನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ತೈಜಸ ಅಹಂಕಾರದಿಂದ ಹತ್ತು ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನೂ ತಾಮಸ ಅಹಂಕಾರದಿಂದ ಆಕಾಶವನ್ನೂ ಶಬ್ದತತ್ವವನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ಆಕಾಶದಿಂದ ವಾಯುವನ್ನು ವಾಯುವಿನಿಂದ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಜಲವನ್ನು ಜಲದಿಂದ ಪೃಥ್ವಿಯನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ಈ ಎಲ್ಲ ತತ್ವಗಳ ಅಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ಈ ಎಲ್ಲ ತತ್ವದೇವತೆಗಳು ತಾವು ಅಭಿಮಾನಿಗಳಾಗಿರುವ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಜೋಡಿಸಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವನ್ನು ಯೋಜಿಸಲು ಸಮರ್ಥರಾಗಲಿಲ್ಲ. ಆಗ ಪರಮಾತ್ಮನು ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ತಾನು ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿ ವಿರಿಂಚನನ್ನೂ ಈ ಎಲ್ಲ ತತ್ವ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಅದರಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದನು.

ಭಗವಾನೇಕ ಏವಾಸೇದಮಗ್ರ ಆತ್ಮಾತ್ಮನಾಂ ವಿಭುಃ ।
ಆತ್ಮೇಚ್ಛಾನುಗತೋಹ್ಯಾತ್ಮಾ ನಾನಾಶಕ್ತ್ಯು ಪಲಕ್ಷಿತಃ ॥ (6-1)

ಆತ್ಮಾನಂ ವ್ಯಕರೋದಾತ್ಮಾ ವಿಶ್ವಸ್ಯಾಸ್ಯ ಸಿಸೃಕ್ಷಯಾ । (6-6)

ಮಹತ್ತತ್ತ್ವಾದ್ ವಿಕುರ್ವಾಣಾದಹಂ ತತ್ವಮಜಾಯತ ।
ವೈಕಾರಿಕಃ ತೈಜಸಶ್ಚ ತಾಮಸಶ್ಚೇತ್ಯಹಂ ತ್ರಿಧಾ ॥ (6-7)

ಅಹಂತತ್ವಾದ್ವಿಕುರ್ವಾಣಾನ್ಮನೋ ವೈಕಾರಿಕಾದಭೂತ್ । (6-8)

ತೈಜಸಾನೀಂದ್ರಿಯಾಣ್ಯೇವ ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಮಯಾನಿಚ । (6-9)

ತಾಮಸೋಭೂತಸೂಕ್ಷ್ಮಾದಿಃ ಯತಃ ಖಂ ಲಿಂಗಮಾತ್ಮನಃ । (6-10)

ಏತೇ ದೇವಾಃ ಕಲಾಃ ವಿಷ್ಣೋಃ ಕಾಲಮಾಯಾಂಶಲಿಂಗಿನಃ
ನಾನಾತ್ವಾತ್ ಸ್ವಕ್ರಿಯಾನೀಶಾಃ ಪ್ರೋಚುಃ ಪ್ರಾಂಜಲಯೋ ವಿಭುಮ್ । (6-16)

ಇತಿ ತಾಸಾಂ ಸ್ವಶಕ್ತೀನಾಮಸತೀನಾಂ ಸಮೇತ್ಯಸಃ ।

ಪ್ರಸುಪ್ತಲೋಕತಂತ್ರಾಣಾಂ ನಿಶಮ್ಯಗಿರಮೀಶ್ವರಃ । (7-1)

ತ್ರಯೋವಿಂಶತಿತತ್ವಾನಾಂ ಗಣಂ ಯುಗ ಪದಾವಿಶತ್ । (7-2)

ಪರಮಾತ್ಮನು ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡರೂಪವಾದ ವಿರಿಂಚನ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಆ ಶರೀರದ ಆಯಾ ಅವಯವಗಳು ಮಾಡುವಂತೆಯೂ ಅವುಗಳ ಅಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳೂ ಅಲ್ಲಿರುವಂತೆಯೂ ಮಾಡಿದನು. ಈ ಅವಯವಗಳ ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ದೇವತೆಗಳ ವಿವರ ಈ ಕೆಳಗಿನಂತಿದೆ.

ಮುಖ-ಅಗ್ನಿ, ಜಿಹ್ವಾ-ವರುಣ, ನಾಸಿಕಾ-ಅಶ್ವಿನೀ, ಚಕ್ಷುಸ್-ಸೂರ್ಯ, ಶ್ರೋತ್ರ-ದಿಗ್ದೇವತೆಗಳು, ತ್ವಕ್-ಔಷಧಿ ದೇವತೆಗಳು, ಗುಹ್ಯೇಂದ್ರಿಯ-ದಕ್ಷ ಪ್ರಜಾಪತಿ, ಪಾಯು-ಮಿತ್ರ, ಹಸ್ತ-ಇಂದ್ರ, ಪಾದ-ಜಯಂತ, ಹೃದಯ-ಚಂದ್ರ, ನಾಡೀ-ಬೃಹಸ್ಪತಿ -ಹೀಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವೆಂಬ ಬ್ರಹ್ಮನ ಶರೀರದ ಅವಯವಗಳುಂಟಾಗಿ ಆಯಾ ದೇವತೆಗಳು ನೆಲೆಸಿದರು. ಯಜ್ಞನಾಮಕ ಹರಿಯು ಪಾದದ ಹೆಬ್ಬೆರಳಿನ ಮೂಲದಲ್ಲಿದ್ದು ಸರ್ವಾಧಾರನಾಗಿರುವನು.

ಈ ವಿರಾಟನ ತಲೆಯಿಂದ ದ್ಯುಲೋಕವೂ ಪಾದಗಳಿಂದ ಭೂಲೋಕವೂ ನಾಭಿಯಿಂದ ಆಕಾಶವೂ ಹುಟ್ಟಿದವು.

ಈ ಬ್ರಹ್ಮನ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾದ ಪುರುಷನ ಮುಖದಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೂ ಬಾಹುಗಳಿಂದ ಕ್ಷತ್ರಿಯರೂ ತೊಡೆಗಳಿಂದ ವೈಶ್ಯರೂ ಪಾದಗಳಿಂದ ಶೂದ್ರರೂ ಜನಿಸಿದರು. ಈ ಎಲ್ಲ ವರ್ಣದವರೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸ್ವಧರ್ಮ-ಗಳಿಂದ ಭಗವಂತನನ್ನು ಭಜಿಸಿ ಪುನೀತರಾಗುವರು.

ಸೃಷ್ಟಿಯ ಈ ವಿವರಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡ ನಂತರ ವಿದುರನು ಮತ್ತೆ ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡುವನು. 'ಭಗವಂತನು ಚಿನ್ಮಾತ್ರನೂ ವಿಕಾರರಹಿತನೂ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಗುಣಕ್ರಿಯಾದಿ ಸಂಬಂಧಗಳು ಬರುವ ಈ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಕ್ರೀಡೆಗಳನ್ನು ಅವನು ಮಾಡುವನು ಎಂಬುದು ಹೀಗೆ ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದು ? ಸ್ವತಃ ತೃಪ್ತನಾದ ಅವನಿಗೆ ಈ ಕಾರ್ಯಗಳೇಕೆ ?

ಬ್ರಹ್ಮನ್ ಕಥಂ ಭಗವತಃ ಚಿನ್ಮಾತ್ರಸ್ಯ ಅವಿಕಾರಿಣಃ ।
ಲೀಲಯಾಚಾಪಿ ಯುಜ್ಯೇರನ್ ನಿರ್ಗುಣಸ್ಯ ಗುಣಾಃ ಕ್ರಿಯಾಃ ।
ಸ್ವತಃ ತೃಪ್ತಸ್ಯ ತು ಕಥಂ ನಿರ್ವೃತಸ್ಯ ಮಹಾತ್ಮನಃ ॥ (8-2, 3)

ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಮೈತ್ರೇಯರ ಉತ್ತರ ಹೀಗಿದೆ. ಪರಮಾತ್ಮನು ತನಗೆ ಅಧೀನವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ಸಾಧನ-ವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವನು. ದೇಶತಃ ಕಾಲತಃ ಅವಸ್ಥಾತಃ ಅನಂತನಾದ ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಅವನಿಗೆ ಈ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳಲಾರದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವನ ಚಿನ್ಮಾತ್ರಸ್ವರೂಪಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಅವಿಕಾರ ಸ್ವರೂಪಕ್ಕೆ ಯಾವ ಚ್ಯುತಿಯೂ ಇಲ್ಲ.

ದೇಶತಃ ಕಾಲತಃ ಯೋ ಸಾವಸ್ಥಾತಃ ಸ್ವತೋಽನ್ಯತಃ ।
ಅವಿಲುಪ್ತಾವಬೋಧಾತ್ಮಾ ಸ ಯುಜ್ಯೇತಾಽಜಯಾ ಕಥಮ್ ?

ಭಗವಾನೇಷ ಏವೈಕಃ ಸರ್ವಕ್ಷೇತ್ರೇಷ್ವವಸ್ಥಿತಃ ।
ಅಮುಷ್ಯ ದುರ್ಭಗತ್ವಂ ವಾ ಕ್ಲೇಶೋವಾ ಕರ್ಮಭಿಃ ಕುತಃ ॥ (8-5, 6)

ಪ್ರಜಾಪತಿ, ಲೋಕಗಳು, ದೇವಪಿತೃ ಮನುಷ್ಯರು, ಯಜ್ಞಾದಿಗಳು, ಸಾಂಖ್ಯಯೋಗಾದಿಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯ ವಿಷಯದ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳು

ಹೀಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನಾದರೂ ಸ್ವತಃ ವಿಕಾರರಹಿತನು ಎಂದು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಮೇಲೆ ವಿದುರನು ಸೃಷ್ಟಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿವರಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಕೇಳುವನು.

ಪ್ರಜಾಪತಿನಾಂ ಸ ಪತಿಃ ಚಕ್ಲಪೇ ಕಾನ್ ಪ್ರಜಾಪತೀನ್
ಸರ್ಗಾಂಶ್ಚೈವಾನು ಸರ್ಗಾಂಶ್ಚ ಮನೂನ್ ಮನ್ವಂತರಾಧಿಪಾನ್
ಏತೇಷಾಮಪಿ ವಂಶಾಂಶ್ಚ ವಂಶಾನು ಚರಿತಾನಿಚ ।
ಉಪರ್ಯಧಶ್ಚ ಯೇ ಲೋಕಾಃ ಭೂಮೇರ್ಮಿತ್ರಾತ್ಮಜಾಸತೇ
ತೇಷಾಂ ಸಂಸ್ಥಾಂ ಪ್ರಮಾಣಂಚ ಭೂರ್ಲೋಕಸ್ಯ ಚ ವರ್ಣಯ ॥ (8-25, 26)

ಭಗವಂತನು ಮಹತ್ತತ್ತ್ವ ಮೊದಲಾದ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಅವುಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಪ್ರಜಾಪತಿಗಳು ಮನುಗಳು ಅವರ ಮಕ್ಕಳು ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳು ಭೂಲೋಕ ಮತ್ತು ಅದರ ಮೇಲಿನ ಹಾಗೂ ಕೆಳಗಿನ ಲೋಕಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ ವಿವರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸು.

ತಿರ್ಯಗ್ ಮಾನುಷದೇವಾನಾಂ ಸರೀಸೃಪ ಪತತ್ರಿಣಾಮ್ ।
ವದ ನಃ ಸರ್ಗಸಂವ್ಯೂಹಂ ಗರ್ಭಸ್ವೇದ ದ್ವಿಜೋದ್ಭಿದಾಮ್ ॥ (8-27)

ಋಷೀಣಾಂ ಜನ್ಮಕರ್ಮಾಣಿ ವೇದಸ್ಯ ಚ ವಿಕರ್ಷಣಮ್ ।
ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಚ ವಿತಾನಾನಿ ಯೋಗಸ್ಯ ಚ ಪಥಃ ಪ್ರಭೋ

ನೈಷ್ಕರ್ಮ್ಯಸ್ಯ ಚ ಸಾಂಖ್ಯಸ್ಯ ತಂತ್ರಂಚ ಭಗವತ್ ಸ್ಮೃತಮ್
ವಾರ್ತಾಯಾಃ ದಂಡನೀತೇಶ್ಚ ಶ್ರುತಸ್ಯ ಚ ವಿಧಿಂ ಪೃಥಕ್
ಶ್ರಾದ್ಧಸ್ಯ ಚ ವಿಧಿಂ ಬ್ರಹ್ಮನ್ ಪಿತೃಣಾಂ ಸರ್ವಮೇವಚ
ಗ್ರಹನಕ್ಷತ್ರ ತಾರಾಣಾಂ ಕಲಾವಯವಸಂಸ್ಥಿತಿಮ್ । (8-31, 32, 33)

ಯೇನ ವಾ ಭಗವಾನ್ ತುಷ್ಯೇತ್ ಧರ್ಮಯೋನಿಃ ಜನಾರ್ದನಃ ।
ಸಂಪ್ರೀಸದತಿ ವಾ ಯೇಷಾಮೇತದಾಖ್ಯಾಹಿ ಮೇಽನಘ ॥

ಮನುಷ್ಯರು ದೇವತೆಗಳು ಪಶುಪಕ್ಷಿಗಳು ಇವೆಲ್ಲವುಗಳ ಜನ್ಮಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿಸು. ಋಷಿಗಳ ಜನ್ಮ ಮತ್ತು ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸು. ವೇದಗಳ ಆವಿಷ್ಕರಣ ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಕ್ರಮ, ಯೋಗಾನುಷ್ಠಾನ, ನಿಷ್ಕಾಮಕರ್ಮ, ಸಾಂಖ್ಯ, ಪಾಷಂಡಮತಗಳು, ವಾಣಿಜ್ಯ, ದಂಡನೀತಿ, ಜೀವರ ಗತಿ, ಶ್ರಾದ್ಧವಿಧಿ, ಗ್ರಹನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಅವಸ್ಥಾನ ಹೀಗೆ ಯಾವ ಯಾವ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡರೆ ಭಗವಂತನಿಗೆ ಸಂತೋಷವಾಗುವುದೋ ಭಗವಂತನ ಪ್ರಸಾದವು ದೊರೆಯುವುದೋ ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿಸು.

ವಿದುರನ ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಮೈತ್ರೇಯನು ಪುರುವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ನೀನು ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಭಗವಂತನ ಮಹಿಮೆಯ ಸ್ಮರಣೆಯಾಗುವಂಥ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನೇ ಕೇಳಿರುವಿ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸ್ವತಃ ಭಗವಂತನೇ ಉಪದೇಶಿಸಿದ ಭಾಗವತ ಪುರಾಣದ ಸಾರವನ್ನೇ ನಿನಗೆ ಹೇಳುವೆನು. ಈ ಭಾಗವತದ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಶೇಷದೇವರಿಂದ ಸನತ್‌ಕುಮಾರರು ಪಡೆದರು. ಅವರಿಂದ ಸಾಂಖ್ಯಾಯನರು ಪಡೆದರು. ಇವರು ಪರಾಶರರಿಗೆ ಹೇಳಿದರು. ಪರಾಶರರು ನನಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದರು.

ಪ್ರೋಕ್ತಂ ಕಿಲೈತತ್ ಭಗವತ್ತಮೇನ ನಿವೃತ್ತಿಧರ್ಮಾಭಿರತಾಯ ತೇನ ।
ಸನತ್ಕುಮಾರಾಯ ಸಚಾಹ ಪೃಷ್ಟಃ ಸಾಂಖ್ಯಾಯನಾಯಾಥ ಧೃತವ್ರತಾಯ ।
ಸಾಂಖ್ಯಾಯನಃ ಪಾರಮಹಂಸ್ಯಮುಖ್ಯಃ ವಿವಕ್ಷಮಾಣೋ ಭಗವದ್ವಿಭೂತೀಃ ।
ಜಗಾದ ಸೋಽಸ್ಮದ್ಗುರವೇಽನ್ವಿತಾಯ ಪರಾಶರಾಯಾಥ ಬೃಹಸ್ಪತೇಶ್ಚ ।
ಪ್ರೋವಾಚ ಮಹ್ಯಂ ಸ ದಯಾಲುರುಕ್ತೋ ಮುನಿಃ ಪುಲಸ್ತ್ಯೇನ ಪುರಾಣಮಾದ್ಯಮ್ ॥ (9-7, 8, 9)

ಪ್ರಲಯಾನಂತರದ ಸೃಷ್ಟಿ, ವಿರಿಂಚನ ಸೃಷ್ಟಿ

ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸರ್ಗಾದಿವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಂದ ಉಪರಮಿಸಿ ಪ್ರಲಯಸಾಗರದಲ್ಲಿ ಶೇಷತಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಯೋಗನಿದ್ರಾ ನಿರತನಾಗಿದ್ದನು. ಚರಾಚರ ಪ್ರಪಂಚವೆಲ್ಲ ಅವನ ಉದರದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿತ್ತು, ಭಗವಂತನು ಸ್ವರಮಣ-ನಾದರೂ ಪ್ರಲಯಕಾಲಾತ್ಮಕ ಶಕ್ತಿರೂಪಿಣಿಯಾದ ರಮಾದೇವಿಯನ್ನು ಗಾಢಾಲಿಂಗನ ಮಾಡಿ ರಮಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ನಾಲ್ಕು ಯುಗಗಳ ಸಹಸ್ರಕಾಲ ಕಳೆದ ಮೇಲೆ ತನ್ನ ಉದರದಲ್ಲಿದ್ದ ಸಕಲ ಚರಾಚರಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸಿದನು.

ಉದಪ್ಲುತಂ ವಿಶ್ವಮಿದಂ ತದಾಸೀತ್ ಯನ್ನಿದ್ರಯಾ ಮೀಲಿತದೃಕ್ ನ್ಯಮೀಲಯತ್ ।
ಅಹೀಂದ್ರತಲ್ಪ ಅಧಿಶಯಾನ ಏಕಃ ಕೃತಕ್ಷಣಃ ಸ್ವಾತ್ಮರತಾವನೀಹಃ ।
ಸೋಂತಃ ಶರೀರೇಽರ್ಪಿತಭೂತಸೂಕ್ಷ್ಮಃ ಕಾಲಾತ್ಮಿಕಾಂ ಶಕ್ತಿಮುದೀರಯಾಣಃ ।
ಉವಾಸ ತಸ್ಮಿನ್ ಸಲಿಲೇ ಪದೇ ಸ್ವೇ ಯಥಾರುಣೋ ದಾರುಣಿ ರುದ್ಧವೀರ್ಯಃ ।
ಚತುರ್ಯುಗಾನಾಂ ಚ ಸಹಸ್ರಮಪ್ಸು ಸ್ವಪನ್ ತಯೋದೀರಿತಯಾ ಸ್ವಶಕ್ತ್ಯಾ ।
ಕಾಲಾಖ್ಯಯಾ ಸಾದಿತ ಕರ್ಮತಂತ್ರಃ ಲೋಕಾನಪೀಮಾನ್ ದದೃಶೇ ಸ್ವದೇಹೋ । (9-10, 11, 12)

ಕಾಲಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನಿಮಿತ್ತಮಾಡಿಕೊಂಡು ಭಗವಂತನು ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡಲು ಇಚ್ಛಿಸಿದಾಗ ಅವನ ಉದರದಲ್ಲಿದ್ದ ಉದಕವು ಸೂಕ್ಷ್ಮ ರಜೋಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿ ಒಣಗಿ ಪದ್ಮರೂಪದಿಂದ ಅವನ ನಾಭಿಯಿಂದ ಹೊರಗೆ

ಬಂದಿತು. ಭಗವಂತನು ಈ ನಾಭಿಪದ್ಮವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಸ್ವಯಂಭೂ, ವಿಧಾತಾ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ವಿರಿಂಚನನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು.

> **ತಸ್ಯಾತ್ಮಸೂಕ್ಷ್ಮಾಭಿನಿವಿಷ್ಟದೃಷ್ಟೇ ರಂತರ್ಗತೋಽರ್ಥೋ ರಜಸಾ ತನೀಯಾನ್**
> **ಗುಣೇನ ಕಾಲಾನುಗತೇನ ವಿದ್ಧ ಶುಷ್ಯಂಸ್ತದಾಭಿದ್ಯತ ನಾಭಿದೇಶಾತ್ ।**
> **ತಲ್ಲೋಕಪದ್ಮಂ ಸ ಉ ಏವ ವಿಷ್ಣುಃ ಪ್ರಾವೀವಿಶತ್ ಸರ್ವಗುಣಾವಭಾಸಮ್ ।**
> **ತಸ್ಮಿನ್ ಸ್ವಯಂ ವೇದಮಯೋ ವಿಧಾತಾ ಸ್ವಾಯಂಭುವಂ ಯಂ ಸ್ಮ ವದಂತಿ ಸೋಽಭೂತ್ ।** (9-13,15)

ಪರಮಾತ್ಮನ ನಾಭಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಈ ಪದ್ಮದಲ್ಲಿದ್ದ ವಿರಿಂಚನು ಲೋಕವನ್ನು ಕಾಣದೆ ನಾಲ್ಕೂ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿ ನೋಡಿದಾಗ ಅವನಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ಮುಖಗಳು ಉಂಟಾದವು. ತನಗೂ ಈ ಪದ್ಮಕ್ಕೂ ಕಾರಣರಾದವರು ಯಾರು ಎಂದು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಅವನು ಪದ್ಮದ ನಾಳದೊಳಗಿನಿಂದ ಕೆಳಗಿರುವ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹೋದನು. ಅಲ್ಲಿ ಅವನು ನಾಲ್ಕು ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳುಗಳ ಮೂರು ನೇಮಿಗಳಿರುವ ಸಂವತ್ಸರ ಎಂಬ ಕಾಲಚಕ್ರವನ್ನು ಕಂಡನು. ಇದು ಜೀವಿಗಳಿಗೆ ಮರಣದ ಭಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವಂಥದು. ಅಲ್ಲಿ ತನಗೆ ಕಾರಣನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಕಾಣದೆ ಅವನನ್ನು ಕಾಣಲು ತಪಸ್ಸನ್ನು ಕೈಕೊಂಡನು.

> **ತಸ್ಯಾಂ ಸ ಚಾಂಭೋರುಹ ಕರ್ಣಿಕಾಯಾಮವಸ್ಥಿತೋಽಲೋಕಮಪಶ್ಯಮಾನಃ ।**
> **ಪರಿಕ್ರಮನ್ವ್ಯೋಮ್ನಿ ವಿವೃತ್ತನೇತ್ರಃ ಚತ್ವಾರಿ ಲೇಭೇಽನುದಿಶಂ ಮುಖಾನಿ ।**
> **ಸ ಇತ್ಥಮುದ್ವೀಕ್ಷ್ಯ ತದಬ್ಜನಾಲ ನಾಲೀಭಿರಂತರ್ಜಲಮಾವಿವೇಶ**
> **ತಮಸ್ಯಪಾರೇ ವಿದುರ! ಆತ್ಮಸರ್ಗಂ ವಿಚಿನ್ವತೋಽಭೂತ್ ಸುಮಹಾನ್ ತ್ರಿನೇಮಿಃ**
> **ಯೋದೇಹಭಾಜಾಂ ಭಯಮೀರಯಾಣಃ ಪರಿಕ್ಷಿಣೋತ್ಯಾಯುರಜಸ್ಯಹೇತಿಃ ।**
> **ತತೋ ನಿವೃತ್ತ್ಯಾಪ್ರತಿಲಬ್ಧಕಾಮಃ ಸ್ವಧಿಷ್ಣ್ಯಮಾಧಾಯ ಪುನಃ ಸದೇವಃ ।**
> **ಶನೈಃ ಜಿತಶ್ವಾಸನಿವೃತ್ತಚಿತ್ತೋ ನ್ಯಷೀದದಾರೂಢ ಸಮಾಧಿಯೋಗಃ ।** (9-16,19,20,21)

ವಿರಿಂಚನಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನ ದಿವ್ಯರೂಪದರ್ಶನ, ಸ್ತೋತ್ರ

ಈ ತಪಸ್ಸಿನ ಫಲವಾಗಿ ವಿರಿಂಚನು ಪರಮಾತ್ಮನ ದಿವ್ಯರೂಪವನ್ನು ಕಾಣುವನು. ಈ ದಿವ್ಯರೂಪವನ್ನು ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ. (9-22,33)

> **ಮೃಣಾಲಗೌರಾಯತ ಶೇಷಭೋಗ ಪರ್ಯಂಕ ಏಕಂ ಪುರುಷಂ ಶಯಾನಮ್ ।**
> **ಫಣಾಸಹಸ್ರಾಯುತಮೂರ್ಧರತ್ನದ್ಯುಭಿರ್ಹತಧ್ವಾಂತಯುಗಾಂತತೋಯೇ ।**
> **ಮುಖೇನ ಲೋಕಾರ್ತಿಹರಸ್ಮಿತೇನ ಪರಿಸ್ಫುರತ್ ಕುಂಡಲಮಂಡಿತೇನ ।**
> **ಶೋಣಾಯಿತೇನಾಧರಬಿಂಬಭಾಸಾ ಪ್ರತ್ಯರ್ಹಯಂತಂ ಸುನಸೇನ ಸುಭ್ರ್ವಾ ॥** (9-23,27)

ಕಮಲದ ದೇಟುಗಳಂತೆ ಕೋಮಲವಾದ ಶೇಷನ ಶರೀರವೆಂಬ ಮಂಚದ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿದ ಸಾವಿರ ಹೆಡೆಗಳ ಶಿರೋರತ್ನಗಳ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಪ್ರಲಯಕಾಲದ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ದೂರೀಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದ, ಮುಖದ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಜನರ ದುಃಖವನ್ನೆಲ್ಲ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದ, ಹೊಳೆಯುವ ಕುಂಡಲಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದ, ಸುಂದರವಾದ ಮೂಗು ಹುಬ್ಬುಗಳು ಮತ್ತು ಕೆಂಪಾದ ತುಟಿಗಳಿಂದ ಭಕ್ತರನ್ನು ಸ್ವಾಗತಿಸುತ್ತಿರುವ ಪರಮಪುರುಷನನ್ನು ವಿರಿಂಚನು ಕಂಡನು. ಹೀಗೆ ಕಂಡ ಅವನನ್ನು ಅನೇಕರೀತಿಯಿಂದ ಸ್ತುತಿಸುವನು.

> **ಯದ್‌ವಾ ಇದಂ ಭುವನಮಂಗಲಮಂಗಲಂ ಯದ್**
> **ಧ್ಯಾನಾತ್ಮನೋ ದರ್ಶಿತಂ ತ ಉಪಾಸಕಾನಾಮ್ ।**
> **ತಸ್ಮೈ ನಮೋ ಭಗವತೇ ಅನುವಿಧೇಯ ತುಭ್ಯಮ್**
> **ಯೋಽನಾದೃತೋ ನಿರಯಭಾಗ್ಭಿಃ ಅಸತ್ ಪ್ರಸಂಗೈಃ ॥** (10-4)

ಯಾವದ್ ಭಯಂ ದ್ರವಿಣಗೇಹ ಸುಹೃನ್ನಿಮಿತ್ತಮ್
ಶೋಕಃ ಸ್ಪೃಹಾ ಪರಿಭವೋ ವಿಪುಲಶ್ಚಲೋಭಃ
ತಾವನ್ಮಮೇತ್ಯಸದವಗ್ರಹ ಆರ್ತಿಮಾಲಂ
ಯಾವನ್ನತೇಽಙ್ಘ್ರಿಮಭಯಂ ಪ್ರವೃಣೀತ ಲೋಕಃ । (10-6)

ತಿರ್ಯಙ್ ಮನುಷ್ಯವಿಬುಧಾದಿಷು ಜೀವಯೋನಿಷು
ಆತ್ಮೇಚ್ಛಯಾ ಆತ್ಮಕೃತ ಸೇತು ಪರೀಪ್ಸಯಾ ಯಃ ।
ರೇಮೇ ಅನಿರಸ್ತರತಿರಪ್ಯುಪಲಬ್ಧಕಾಷ್ಠಃ ।
ತಸ್ಮೈ ನಮೋ ಭಗವತೇ ಪುರುಷೋತ್ತಮಾಯ । (10-19)

ನಿನ್ನ ಉಪಾಸಕರಿಗೆ ನೀನು ತೋರಿಸುವ ಈ ರೂಪವು ಜಗತ್ತಿಗೇ ಮಂಗಲಕರವಾದುದು. ಇದಕ್ಕೆ ನಾನು ನಮಸ್ಕರಿಸುವೆನು. ಇದನ್ನು ಕಾಣದೆ ಅಸತ್ತಾದ ಮಾತುಕತೆಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಕಾಲಕಳೆಯುವವರು ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ನರಕ-ಭಾಗಿಗಳಾಗುವರು.

ನಿನ್ನ ಪಾದಗಳಿಗೆ ಎರಗಿ ಅಭಯವನ್ನು ಬೇಡುವವರೆಗೆ ಧನ, ಮನೆ, ಮಿತ್ರರು, ದುಃಖ, ಆಸೆ, ಅವಮಾನ, ನಾನು ನನ್ನದು ಎಂಬ ಅಭಿಮಾನ ಇವುಗಳ ಭಯವು ತಪ್ಪಿದ್ದಲ್ಲ.

ಯಾರು ಭಗವಂತನ ಗುಣಗಳು ಅವತಾರಕಾರ್ಯಗಳು ಮತ್ತು ನಾಮ ಇವುಗಳನ್ನು ಪ್ರಾಣಾಂತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ಮರಿಸುವರೋ ಅವರು ಅನೇಕ ಜನ್ಮಗಳ ಪಾಪಗಳನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ನಿನ್ನನ್ನು ಪಡೆಯುವರು.

ಹೀಗೆಂದು ತನ್ನ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಮಾಡಿದ ವಿರಿಂಚನಿಗೆ ಭಗವಂತನು ನಾನು ಪ್ರೀತನಾಗಿದ್ದೇನೆ. ನೀನು ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚು ತಪಸ್ಸು ಮಾಡು. ಅಂದರೆ ನನ್ನ ಉದರದಲ್ಲಿರುವ ಲೋಕಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಕಾಣುವಿ. ನಂತರ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡು ಎಂದು ಹೇಳಿ ಅಂತರ್ಧಾನ ಹೊಂದುವನು.

ವಿರಿಂಚನ ತಪಸ್ಸು, ನವವಿಧ ಸೃಷ್ಟಿ

ಪರಮಾತ್ಮನು ಅಂತರ್ಧಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿದಮೇಲೆ ಅವನ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ವಿರಿಂಚನು ದಿವ್ಯ ವರ್ಷಶತಕಾಲ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡುವನು. ಭಗವಂತನ ಪ್ರಬೋಧಕಾಲವು ವಿರಿಂಚನ ಅಧಿಷ್ಠಾನವಾದ ಕಮಲ ಮತ್ತು ಪ್ರಲಯಜಲಗಳು ಕಂಪಿತವಾದದ್ದರಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಯಿತು. ಆಗ ವಿರಿಂಚನು ಆ ನೀರು ಮತ್ತು ವಾಯುಗಳನ್ನು ಕುಡಿದುಬಿಡುವನು. ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಲೀನವಾದ ಲೋಕಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಕಮಲದಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಸುವುದಾಗಿ ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿದನು. ಕಮಲವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಅದನ್ನು ಪೃಥಿವೀ ಅಂತರಿಕ್ಷ, ಸ್ವರ್ಗ ಎಂದು ಮೂರು ಮತ್ತು ಹದಿನಾಲ್ಕು ಲೋಕಗಳನ್ನಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಿದನು.

ವಿರಿಂಚೋಽಪಿ ತಥಾ ಚಕ್ರೇ ದಿವ್ಯಂ ವರ್ಷಶತಂ ತಪಃ । (11-4)

ತದ್ವಿಲೋಕ್ಯಾಬ್ಜ ಸಂಭೂತೋ ವಾಯುನಾ ಯದಧಿಷ್ಠಿತಮ್ ।
ಪದ್ಮಮಂಭಶ್ಚ ತತ್ಕಾಲಕೃತವೀರ್ಯೇಣ ಕಂಪಿತಮ್ ॥ (11-5)

ವಿವೃದ್ಧವಿಜ್ಞಾನಬಲಃ ನ್ಯಪಾದ್ ವಾಯುಂ ಸಹಾಂಭಸಾ
ತದ್ವಿಲೋಕ್ಯ ವಿಯದ್ವ್ಯಾಪಿ ಪುಷ್ಕರಂ ಯದಧಿಷ್ಠಿತಃ
ಅನೇನ ಲೋಕಾನ್ ಪ್ರಾಗ್ಲೀನಾನ್ ಕಲ್ಪಿತಾಸ್ಮೀತ್ಯಚಿಂತಯತ್ ।
ಪದ್ಮಲೋಕಂ ತದಾವಿಶ್ಯ ಭಗವಾನ್ ಕರ್ಮಚೋದಿತಃ
ಏಕಂ ವ್ಯಭಾಂಕ್ಷೀದುರುಧಾ ತ್ರಿಧಾ ಭಾವ್ಯದ್ವಿಸಪ್ತಧಾ । (11-4 ರಿಂದ 8)

ಮುಂದೆ ಮೈತ್ರೇಯನು ನವವಿಧ ಸೃಷ್ಟಿಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವನು. ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಷ್ಣು ಶಿವ ಎಂಬ ಮೂರು ರೂಪಗಳನ್ನು ತಾಳಿ ಸೃಷ್ಟಿ, ಸ್ಥಿತಿ, ಸಂಹಾರಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗುವನು. ಸೃಷ್ಟಿಯು ಪ್ರಾಕೃತ ಮತ್ತು ವಿಕೃತ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಪ್ರಾಕೃತಸೃಷ್ಟಿಯು ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದ ಹೊರಗೆ ಆಗುವುದು. ಇದು ಆರು ವಿಧ :

1) ಮಹತ್ತತ್ವದ ಸೃಷ್ಟಿ (2) ಅಹಂಕಾರತತ್ವದ ಸೃಷ್ಟಿ (3) ತಾಮಸಾಹಂಕಾರದಿಂದ ಪಂಚಭೂತಗಳ ಮತ್ತು ಇವುಗಳ ತನ್ಮಾತ್ರಗಳಾದ ಶಬ್ದಸ್ಪರ್ಶಾದಿಗಳ ಸೃಷ್ಟಿ (4) ತೈಜಸಾಹಂಕಾರದಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಸೃಷ್ಟಿ (5) ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಪ್ರೇರಕರಾದ ವೈಕಾರಿಕ ದೇವತೆಗಳ ಸೃಷ್ಟಿ, ಮನಸ್ಸಿನ ಸೃಷ್ಟಿ (6) ತಮಸ್ಸಿನ ಅಂದರೆ ಅವಿದ್ಯೆಯ ಸೃಷ್ಟಿಯು. ಈ ಅವಿದ್ಯೆಯು ತಮಸ್, ಮೋಹ, ಮಹಾಮೋಹ, ತಾಮಿಸ್ರ, ಅಂಧತಾಮಿಸ್ರ ಎಂದು ಐದು ವಿಧವಾಗಿರುವುದು. ಇವು ಆರೂ ಪ್ರಾಕೃತ ಸೃಷ್ಟಿಗಳು.

ಮುಂದಿನ ಏಳು-ಎಂಟು ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಸೃಷ್ಟಿಗಳು ವೈಕೃತ ಸೃಷ್ಟಿಗಳು. ಇವುಗಳೆಲ್ಲ ಏಳನೆಯದು ಸ್ಥಾವರ ವಸ್ತುಗಳ ಸೃಷ್ಟಿ. ಇದು ಪನಸಾದಿ ವನಸ್ಪತಿ, ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿ ಔಷಧಿ, ಮಲ್ಲಿಗೆ ಮೊದಲಾದ ಬಳ್ಳಿಗಳು, ಮಾವು ಮೊದಲಾದ ತೊಗಟೆಯೇ ಪ್ರಧಾನವಾದವು, ಗುಲ್ಮ ಗಿಡಮರಗಳು ಎಂದು ಆರು ವಿಧವಾಗಿದೆ.

ಎಂಟನೆಯದು ಪಶುಪಕ್ಷಿಗಳ ಸೃಷ್ಟಿ. ಇವು ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ವಿಧ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಗೋವು, ಆಡು, ಎಮ್ಮೆ, ಕೃಷ್ಣಮೃಗ, ಹಂದಿ, ಒಂಟೆ ಇವು ಎರಡು ಖುರಗಳು ಇರುವಂಥವು. ಕತ್ತೆ ಕುದುರೆ ಶರಭ ಚಮರೀಮೃಗ ಇವೆಲ್ಲ ಒಂದು ಖುರ ಇರುವವು. ನಾಯಿ, ನರಿ, ತೋಳ ಹುಲಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಐದು ಉಗುರು ಇರುವವು. ನವಿಲು, ಹಂಸ, ಕಾಗೆ, ಹದ್ದು ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಪಕ್ಷಿಗಳು. ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರು ಅಸುರರೂ ಬರುವರು. ವೈಕಾರಿಕಾಹಂಕಾರದಿಂದ ಸೃಷ್ಟರಾದ ದೇವತೆಗಳು ಮತ್ತೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದ ಒಳಗೆ ಸೃಷ್ಟರಾಗುವುದು ಕೌಮಾರ ಸರ್ಗ. ಇದು ಪ್ರಾಕೃತ ಮತ್ತು ವೈಕೃತ ಉಭಯಾತ್ಮಕವಾಗಿದೆ.

ಸರ್ಗೋ ನವವಿಧಃ ತಸ್ಯ ಪ್ರಾಕೃತೋ ವೈಕೃತಶ್ಚ ಯಃ ।
ಆದ್ಯಸ್ತು ಮಹತಃ ಸರ್ಗೋ ಗುಣವೈಷಮ್ಯಮಾತ್ಮನಃ ।
ದ್ವಿತೀಯಸ್ತು ಅಹಮಃ ತತ್ರದ್ರವ್ಯ ಜ್ಞಾನಕ್ರಿಯಾದಯಃ ।
ಭೂತಸರ್ಗಃ ತೃತೀಯಸ್ತು ತನ್ಮಾತ್ರದ್ರವ್ಯಶಕ್ತಿಮಾನ್ ॥

ಚತುರ್ಥಃ ಐಂದ್ರಿಯಃ ಸರ್ಗಃ ಯಸ್ತು ಜ್ಞಾನಕ್ರಿಯಾತ್ಮಕಃ ।
ವೈಕಾರಿಕೋ ದೇವಸರ್ಗಃ ಪಂಚಮೋ ಯನ್ಮಯಂ ಮನಃ ॥

ಷಷ್ಠಸ್ತು ತಮಸಃ ಸರ್ಗೋ ಯಸ್ತ್ವಬುದ್ಧಿಕೃತಃ ಪ್ರಭೋ
ಷಡಿಮೇ, ಪ್ರಾಕೃತಾಃ ಸರ್ಗಾಃ ವೈಕೃತಾನಪಿ ಮೇಶ್ರುಣ । (11-13-17)

ಸಪ್ತಮೋಮುಖ್ಯ ಸರ್ಗಸ್ತು ಷಡ್ವಿಧಃ ತಸ್ಥುಷಾಂ ಚ ಯಃ ।

ವನಸ್ಪತ್ಯೋಷಧಿಲತಾ ತ್ವಕ್‌ಸಾರಾ ವೀರುಧೋದ್ರುಮಾಃ
ಉತ್ಸ್ರೋತಸಃ ತಮಃ ಪ್ರಾಯಾಃ ಅಂತಃಸ್ಪರ್ಶಾಃ ವಿಶೋಷಿಣಃ
ತಿರಶ್ಚಾಮಷ್ಟಮಃ ಸರ್ಗಃ ಸೋಷ್ಟಾವಿಂಶದ್ವಿಧೋಮತಃ । (11-18, 19)

ಅರ್ವಾಕ್ ಸ್ರೋತಸ್ತು ನವಮಃ ಕ್ಷತ್ತರೇಕ ವಿಧೋನೃಣಾಮ್ ।

ವೈಕೃತಾಃ ತ್ರಯ ಏವೈತೇ ದೇವಸರ್ಗಶ್ಚ ಸತ್ತಮ
ವೈಕಾರಿಕಸ್ತ್ವಯಃ ಪ್ರೋಕ್ತಃ ಕೌಮಾರಸ್ತೂಭಯಾತ್ಮಕಃ । (11-25, 26)

ದೇವಸೃಷ್ಟಿಯು ಎಂಟುವಿಧ. ವಿಬುಧರು ಪಿತರು ಅಸುರರು ಗಂಧರ್ವರು ಅಪ್ಸರರು ಸಿದ್ಧರು ಯಕ್ಷರು ರಾಕ್ಷಸರು ಚಾರಣರು ಭೂತಪ್ರೇತಾದಿಗಳು ವಿದ್ಯಾಧರರು ಕಿನ್ನರರು. ಇಲ್ಲಿ ಎಂಟು ವಿಧ ಎಂದು ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು

ಉಪಲಕ್ಷಣವು. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಒಂಬತ್ತು ಸೃಷ್ಟಿಗಳಿಗೆ ಈ ದೇವಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸೇರಿಸಿದರೆ ಸೃಷ್ಟಿಯು ದಶವಿಧ-ವಾಗುವುದು.

ದೇವಸರ್ಗಶ್ಚಾಷ್ಟವಿಧೋ ವಿಬುಧಾಃ ಪಿತರೋಽಸುರಾಃ ।
ಗಂಧರ್ವಾಪ್ಸರಸಃ ಸಿದ್ಧಾಃ ಯಕ್ಷರಕ್ಷಾಂಸಿ ಚಾರಣಾಃ ॥

ಭೂತಪ್ರೇತಪಿಶಾಚಾಶ್ಚ ವಿದ್ಯಾಧ್ರಾ ಕಿನ್ನರಾದಯಃ ।
ದಶೈತೇ ವಿದುರಾಖ್ಯಾತಾಃ ಸರ್ಗಾಸ್ತೇ ವಿಶ್ವಸೃಕ್‌ಕೃತಾಃ ॥ (11-27,28)

ಕಾಲದ ವಿವರಗಳು

ಭಗವಂತನು ಕಾಲತಃ ಅನಂತನು, ದೇಶತಃ ಅನಂತನು ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕಾದರೆ ಕಾಲ ಮತ್ತು ದ್ರವ್ಯಗಳ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಕಾಲದ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಈಗ ವಿವರಿಸುವರು. ದೇವಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಮನುಷ್ಯರು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ನೋಡಿದಾಗ ಕಾಣುವ ದ್ರವ್ಯದ ಅಂತಿಮ ಆಕಾರವು ಪರಮಾಣು ಪ್ರಮಾಣವು. ಇದು ಅವಯವಗಳು ಉಳ್ಳದ್ದೇ ಆಗಿರುವುದು. ಆದರೆ ಈ ಅವಯವಗಳು ಅವರಿಗೆ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಕಣಾದಾದಿಗಳು ಪರಮಾಣುವು ನಿರವಯವ ಎಂದು ಭ್ರಾಂತಿ ಪಟ್ಟಿರುವರು.

ಚರಮಸ್ತು ವಿಶೇಷಾಣಾಮನೇಕಾವಯವಸಂಯುತಃ ।
ಪರಮಾಣುಃ ಸ ಚ ವಿಜ್ಞೇಯೋ ನೃಣಾಮೈಕ್ಯಭ್ರಮೋ ಯತಃ ॥

ಶ್ರೀಹರಿಯು ಪರಮಾಣುರೂಪದಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿರುವ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಪರಮಾಣುಕಾಲ ಎನ್ನುವರು. ನಿರಂತರವಾದ ಪರಮಾತ್ಮ ಭೋಗಕಾಲವು ಪರಮಮಹತ್ಕಾಲವು.

ಸಕಾಲಃ ಪರಮಾಣುರ್ವೈ ಯೋ ಭುಂಕ್ತೇ ಪರಮಾಣುತಾಮ್ ।
ಸತೋ ಅವಿಶೇಷಭುಕ್ ಯಸ್ತು ಸಕಾಲಃ ಪರಮೋ ಮಹಾನ್ ॥ (12-4)

ಈ ಪರಮಾಣುಕಾಲ ಮತ್ತು ಮಹಾನ್‌ಕಾಲ ಈ ಕಾಲಗಳ ಮಧ್ಯದ ಕಾಲದ ಎಣಿಕೆ ಈ ಕೆಳಗಿನಂತಿದೆ.

2 ಪರಮಾಣುಗಳಿಂದ 1 ಅಣು, (ದ್ವ್ಯಣುಕ) 3 ಅಣುಗಳಿಂದ 1 ತ್ರಸರೇಣು, 3 ತ್ರಸರೇಣು 1 ತ್ರುಟಿ, 3 ತ್ರುಟ 1 ವೇಧ, 3 ವೇಧ 1 ಲವ, 3 ಲವ 1 ನಿಮೇಷ.

3 ನಿವೇಷ 1 ಕ್ಷಣ, 5 ಕ್ಷಣ 1 ಕಾಷ್ಠಾ. 15 ಕಾಷ್ಠಾ 1 ಲಘು 15 ಲಘು 1 ನಾಡೀ. 2 ನಾಡಿ 1 ಮುಹೂರ್ತ. 3 ಮುಹೂರ್ತ 1 ಯಾಮ. 8 ಯಾಮ 1 ದಿವಸ. (ಒಂದು ಹಗಲುರಾತ್ರಿ) 15 ದಿನ 1 ಪಕ್ಷ 2 ಪಕ್ಷ 1 ಮಾಸ. 2 ಮಾಸ 1 ಋತು. 6 ಮಾಸಗಳು 1 ಅಯನ 2 ಅಯನಗಳು 1 ವರ್ಷ 5 ಸಾವಿರ ವರ್ಷ ಒಂದು ಮಹಾಯುಗ (ಕೃತ, ತ್ರೇತಾ, ದ್ವಾಪರ, ಕಲಿಗಳ ಒಟ್ಟು ಕಾಲಮಾನ - ಕೃತ ನಾಲ್ಕು ಸಾವಿರ, ತ್ರೇತಾ ಮೂರುಸಾವಿರ, ದ್ವಾಪರ ಎರಡು ಸಾವಿರ, ಕಲಿ ಒಂದು ಸಾವಿರ ಸಂಧಿಕಾಲ ಎರಡು ಸಾವಿರ.) 71 ಮಹಾಯುಗಗಳು ಒಂದು ಮನ್ವಂತರ, 14 ಮನ್ವಂತರಗಳು ಬ್ರಹ್ಮದೇವರ 1 ಹಗಲು, ಅಷ್ಟೇಕಾಲ ರಾತ್ರಿ. 1000 ಮಹಾಯುಗಗಳು (ಹಗಲು ರಾತ್ರಿ ಕೂಡಿ) 1 ದಿನ ಕಲ್ಪ.

ಅಣುಃದ್ವೌ ಪರಮಾಣುಃ ಸ್ಯಾತ್ ತ್ರಸರೇಣುಃ ತ್ರಯಃ ಸ್ಮೃತಃ ।
ತ್ರಿಸರೇಣುತ್ರಯಃ ಭುಂಕ್ತೇ ಯಃ ಕಾಲಃ ಸಃ ತ್ರುಟಿಃ ಸ್ಮೃತಾ ॥

ತತ್ತ್ರಿಭಾಗಸ್ತು ವೇಧಃ ಸ್ಯಾತ್ ತೈಃ ತ್ರಿಭಿಸ್ತು ಲವಃ ಸ್ಮೃತಃ ।
ನಿಮೇಷಃ ತ್ರಿಲವೋಜ್ಞೇಯಃ ಆಮ್ನಾತಾಃ ತೇ ತ್ರಯಃ ಕ್ಷಣಃ ॥

ಕ್ಷಣಾನ್ ಪಂಚ ವಿದುಃ ಕಾಷ್ಠಾಂ ಲಘು ತಾ ದಶ ಪಂಚ ಚ ।
ಲಘೂನಿ ವೈಸಮಾಮ್ನಾತಾದಶ ಪಂಚ ಚ ನಾಡಿಕಾ ॥

ತೇದ್ವೇ ಮುಹೂರ್ತಂ ಪ್ರಹರಃ ಷಡ್‌ಯಾಮಃ ಸಪ್ತವಾ ನೃಣಾಮ್ ।
ಯಾಮಾಃ ಚತ್ವಾರಃ ಚತ್ವಾರಃ ಮರ್ತ್ಯಾನಾಮಹನೀಉಭೇ ।
ಪಕ್ಷಃ ಪಂಚದಶಾಹಾನಿ ಶುಕ್ಲಃ ಕೃಷ್ಣಶ್ಚ ಮಾನದ ॥

ತಯೋಃ ಸಮುಚ್ಚಯೀ ಮಾಸಃ ಪಿತೃಣಾಂ ತದಹರ್ನಿಶಮ್ ।
ದ್ವೌತೌಋತುಃ ಷಡಯನಂ ದಕ್ಷಿಣಂಚೋತ್ತರಂ ದಿವಿ ॥

ಅಯನೇ ಅಹನೀ ಪ್ರಾಹುಃ ವತ್ಸರೋ ದ್ವಾದಶಃ ಸ್ಮೃತಃ ।
ಸಂವತ್ಸರಶತಂ ನೃಣಾಂ ಪರಮಾಯುರ್ನಿರೂಪಿತಮ್ ॥

ಆರು ಪಲ ಪರಿಮಾಣವಿದ್ದ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಅಂಗುಲ ಅಳತೆಯ ನಾಲ್ಕು ಬಂಗಾರದ ಕಾಳುಗಳನ್ನು ನಾಲ್ಕು ರಂಧ್ರಗಳಲ್ಲಿಟ್ಟು ನೀರು ತುಂಬಿದರೆ ಅದು ಕೆಳಗಿನ ಪಾತ್ರೆಗೆ ಹರಿದು ಹೋಗುವ ಕಾಲಕ್ಕೆ ನಾಡೀ ಎನ್ನುವರು.

ದ್ವಾದಶಾರ್ಧಪಲೋನ್ಮಾನಂ ಚತುರ್ಭಿಃ ಚತುರಂಗುಲೈಃ ।
ಸ್ವರ್ಣಮಾಷೈಃ ಕೃತಚ್ಛಿದ್ರಂ ಯಾವತ್ ಪ್ರಸ್ಥಜಲಂ ಪಿಬೇತ್ ॥

ಸಂವತ್ಸರವೂ ಐದು ವಿಧವಾಗಿದೆ. ಸೂರ್ಯನು ಹನ್ನೆರಡು ರಾಶಿಗಳನ್ನು ಸುತ್ತುವ ಕಾಲ ಸಂವತ್ಸರ, ಗುರುವು ಒಂದು ರಾಶಿಯಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ರಾಶಿ ಸೇರುವ ಕಾಲ ಪರಿವತ್ಸರ, ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಹನ್ನೆರಡು ಸಲ ತಿರುಗಿದರೆ ಇಡಾವತ್ಸರ, ಚಂದ್ರನು ತಿರುಗುತ್ತಾ ಹನ್ನೆರಡು ಹುಣ್ಣಿಮೆಗಳಾದರೆ ಅನುವತ್ಸರ, ಮೂನ್ನೂರಾ ಅರವತ್ತು ದಿನಗಳು ವತ್ಸರ.

ಸಂವತ್ಸರಃ ಪರಿವತ್ಸರಃ ಇಡಾವತ್ಸರ ಏವ ಚ ।
ಅನುವತ್ಸರೋ ವತ್ಸರಶ್ಚ ವಿದುರೈವಂ ಪ್ರಭಾಷ್ಯತೇ ॥

ಹೀಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಕಾಲಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಮೈತ್ರೇಯನು ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನು ಮಾಡಿದ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವರು.

ಇತಿ ತೇ ವರ್ಣಿತಃ ಕ್ಷತ್ತಃ ಕಾಲಾಖ್ಯಃ ಪರಮಾತ್ಮನಃ ।
ಮಹಿಮಾ ವೇದಗರ್ಭೋಽಥಯದಸ್ರಾಕ್ಷೀತ್ ನಿಬೋಧಮೇ ॥ (13-1)

ಅವಿದ್ಯಾ ಸೃಷ್ಟಿ, ಸನಕಾದಿ ಸೃಷ್ಟಿ, ರುದ್ರ ಸೃಷ್ಟಿ

ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನು ಮೊದಲು ತಾಮಿಸ್ರ ಅಂಧತಾಮಿಸ್ರ, ಮಹಾಮೋಹ, ಮೋಹ ಮತ್ತು ತಮಸ್ ಎಂಬ ಐದು ಅಜ್ಞಾನವೃತ್ತಿಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ಇವೆಲ್ಲ ಪಾಪಪ್ರಚೋದಕವಾದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅಸಮಾಧಾನವೇ ಆಯಿತು. ಅವನು ಧ್ಯಾನಮಾಡಿ ಪವಿತ್ರನಾಗಿ ಸನಕ ಸನಂದನ ಸನಾತನ ಮತ್ತು ಸನತ್ಕುಮಾರರೆಂಬ ಋಷಿಕುಮಾರರನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು.

ಸಸರ್ಜಾಗ್ರೇಽಥ ತಾಮಿಸ್ರಮಂಧತಾಮಿಸ್ರಮಾದಿಕೃತ್ ।
ಮಹಾಮೋಹಂ ಚ ಮೋ ಹಂಚ ತಮಶ್ಚಾಜ್ಞಾನವೃತ್ತಯಃ ।
ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಪಾಪೀಯಸೀಂ ಸೃಷ್ಟಿಂ ನಾತ್ಮಾನಂ ಬಹುಮನ್ಯತ ।
ಭಗವದ್ಧ್ಯಾನಪೂತೇನ ಮನಸಾನ್ಯಾನ್ ತತೋಽಸೃಜತ್ ।
ಸನಕಂಚ ಸನಂದಂಚ ಸನಾತನಮಥಾತ್ಮಭೂಃ ।
ಸನತ್ಕುಮಾರಂ ಚ ಮುನಿಂ ನಿಷ್ಕ್ರಿಯಾನೂರ್ಧ್ವರೇತಸಃ ॥ (13-2, 3, 4)

ಈ ನಾಲ್ಕು ಮಕ್ಕಳಿಗೂ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮುಂದುವರೆಯಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳಿದನು. ಪರಮವೈರಾಗ್ಯಶಾಲಿಗಳಾದ ಅವರು ಸಂಸಾರಿಗಳಾಗಲು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಲಿಲ್ಲ. ಆಗ ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಕೋಪಬಂದಿತು. ಅದನ್ನು ತಡೆದುಕೊಳ್ಳಲು

ಹುಬ್ಬುಗಂಟಿಕ್ಕಿದನು. ಹೀಗೆ ಗಂಟಿಕ್ಕಿದ ಹುಬ್ಬುಗಳ ಮಧ್ಯದಿಂದ ರುದ್ರದೇವರು ಹುಟ್ಟಿದರು. ಈ ರುದ್ರದೇವರು ತಮಗೆ ಇರಲಿಕ್ಕೆ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಬೇಡಿದರು. ಆಗ ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನು ಅವನಿಗೆ ಹೃದಯ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳು, ಪ್ರಾಣ, ಆಕಾಶ, ವಾಯು, ಅಗ್ನಿ, ಜಲ, ಪೃಥ್ವಿ, ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ, ತಪಸ್ಸು ಎಂಬ ಹನ್ನೊಂದು ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು. ಹನ್ನೊಂದು ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು. ರುದ್ರಾಣಿಯರು ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಹನ್ನೊಂದು ಜನ ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟನು. ಈ ಎಲ್ಲ ಪರಿವಾರ ಪಡೆದ ರುದ್ರನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ ಪ್ರಜೆಗಳು ಜಗತ್ತನ್ನೆಲ್ಲ ಹಿಂಸಿಸುವಂಥವರಾದರು. ಆಗ ಬ್ರಹ್ಮನು ನೀನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡುವುದು ಸಾಕು. ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಲು ತೆರಳು ಎಂದು ಆಜ್ಞಾಪಿಸುವರು. ಅವನು ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಕೈಕೊಂಡನು.

ಮರೀಚಿ ಮೊದಲಾದ ಋಷಿಗಳ ಸೃಷ್ಟಿ, ವೇದ, ಉಪವೇದಾದಿಗಳ ಸೃಷ್ಟಿ

ಬ್ರಹ್ಮನು ಮತ್ತೆ ಧ್ಯಾನಮಗ್ನನಾಗಿ ನಾರದನೂ ಸೇರಿದಂತೆ ಹತ್ತುಜನ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಡೆದನು.

ಮರೀಚಿಃ ಅತ್ರ್ಯಂಗೀರಸೌ ಪುಲಸ್ತ್ಯಃ ಪುಲಹಃ ಕ್ರತುಂ
ಭೃಗುಃ ವಸಿಷ್ಠೋ ದಕ್ಷಶ್ಚ ದಶಮಂ ತತ್ರನಾರದಃ ॥ (13-22)

ಬ್ರಹ್ಮನ ಅಂಗಗಳಿಂದ ಧರ್ಮ, ಅಧರ್ಮ, ಮೃತ್ಯು, ಕಾಮ, ಕ್ರೋಧ, ಲೋಭ, ವಾಕ್ ನದಿಗಳು ನಿಋತಿ ಜನಿಸಿದರು. ಬ್ರಹ್ಮನ ನೆರಳಿನಿಂದ ಕರ್ದಮನು ಜನಿಸಿದನು. ಹೀಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನ ಮನಸ್ಸು ಮತ್ತು ದೇಹದಿಂದ ಇವರೆಲ್ಲ ಜನಿಸಿದರು.

ಹೀಗೆ ಜನಿಸಿದವರಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಮಗಳಾದ ವಾಗ್‌ದೇವಿಯನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮನು ಕಾಮಿಸಿದನು. ಇದು ಸರಿಯಲ್ಲ ಎಂದು ಮರೀಚಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ಋಷಿಗಳು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ತನ್ನ ಕಾಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಟ್ಟನು.

ಮುಂದೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ತನ್ನ ನಾಲ್ಕು ಮುಖಗಳಿಂದ (1) ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳು (2) ನಾಲ್ಕು ಋತ್ವಿಜರು (3) ಆಯುರ್ವೇದ, ಧನುರ್ವೇದ, ಗಾಂಧರ್ವ, ಶಿಲ್ಪಶಾಸ್ತ್ರವೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಉಪವೇದಗಳು (4) ವಿದ್ಯೆ, ದಾನ, ಸತ್ಯ, ತಪಸ್ಸು ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಧರ್ಮದ ಪಾದಗಳು (5) ನಾಲ್ಕು ಆಶ್ರಮದವರ ಧರ್ಮಗಳು (7) ನಾಲ್ಕೂ ವರ್ಣದವರ ಧರ್ಮಗಳು (8) ಜಲ, ಭೂಃ, ಭುವಃ, ಸುವಃ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ವ್ಯಾಹೃತಿ ಮಂತ್ರಗಳು ಜನಿಸಿದವು.

ಸ್ವಾಯಂಭುವ ಮನುವಿನ ಸೃಷ್ಟಿ

ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ತಾನು ಮತ್ತೊಂದು ರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿ ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷ ರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿ ಸ್ವಾಯಂಭುವ ಮನು ಮತ್ತು ಶತರೂಪಾ ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ಈ ದಂಪತಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಿಯವ್ರತ, ಉತ್ತಾನಪಾದರೆಂಬ ಇಬ್ಬರು ಗಂಡುಮಕ್ಕಳೂ ಆಕೂತಿ ದೇವಹೂತಿ ಮತ್ತು ಪ್ರಸೂತಿ ಎಂಬ ಮೂವರು ಕನ್ಯೆಯರೂ ಜನಿಸಿದರು. ಆಕೂತಿಯನ್ನು ರುಚಿಕನಿಗೂ ದೇವಹೂತಿಯನ್ನು ಕರ್ದಮನಿಗೂ ಪ್ರಸೂತಿಯನ್ನು ದಕ್ಷನಿಗೂ ಕೊಟ್ಟು ವಿವಾಹ ಮಾಡಿದನು. ಇವರುಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಪುತ್ರ ಪುತ್ರಿಯರಿಂದಲೇ ಮಾನವ ಸಂತಾನವೆಲ್ಲ ಬೆಳೆಯಿತು.

ಹೀಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಜನಿಸಿದ ಸ್ವಾಯಂಭುವ ಮನುವು ತನಗೆ ಇರಲಿಕ್ಕೆ ಒಂದು ಸ್ಥಳವನ್ನು ಒದಗಿಸಬೇಕೆಂದು ತಂದೆಯನ್ನು ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳುವನು. ಭೂಮಿಯು ಆಗ ಸಾಗರದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ಹೋಗಿತ್ತು. ಇವನಿಗೆ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಹೇಗೆ ಒದಗಿಸುವುದು ಎಂಬ ಬ್ರಹ್ಮನು ಯೋಚಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಅವನ ಮೂಗಿನಿಂದ ಒಂದು ವರಾಹವು ಹೊರಗೆ ಬಂದಿತು. ಅದು ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿತು. ಇದು ವರಾಹರೂಪೀ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಎಂದು ತಿಳಿದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ವರಾಹರೂಪೀ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಧುಮುಕಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತುವಾಗ ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷನೆಂಬ ದೈತ್ಯನು ಅಡ್ಡಬಂದನು. ಆಗ ವರಾಹರೂಪೀ ಪರಮಾತ್ಮನು ಅವನ ಸಂಹಾರವನ್ನು ಮಾಡಿದನು.

ಯದಾ ಸ್ವಭಾರ್ಯಯಾ ಸಾಕಂ ಜಾತಃ ಸ್ವಾಯಂಭುವೋ ಮನುಃ ।
ಪ್ರಾಂಜಲಿಃ ಪ್ರಣತಶ್ಚೇದಂ ವೇದಗರ್ಭಮಭಾಷತ ॥

ಆದೇಶೇಹಂ ಭಗವತೋ ವರ್ತಯಾಮ್ಯರಿಸೂದನ ।
ಸ್ಥಾನಂ ತ್ವಿಹಾನುಜಾನೀಹಿ ಪ್ರಜಾನಾಂ ಮಮಚ ಪ್ರಭೋ ॥

ಇತ್ಯಭಿಧ್ಯಾಯತೋ ನಾಸಾವಿವರಾತ್ ಸಹಸಾನಘ
ವರಾಹತೋಕೋ ನಿರಗಾದಂಗುಷ್ಠ ಪರಿಮಾಣತಃ ॥

ಸ್ವದಂಷ್ಟ್ರಯೋದ್ಧೃತ್ಯ ಮಹೀಂ ವಿಲಗ್ನಾಂ ಸ ಉತ್ಥಿತಃ ಸಂರುರುಹೇ ರಸಾಯಾಃ ।
ಜಘಾನ ರುಂಧಾನಮಸಹ್ಯವಿಕ್ರಮಃ ಸಲೀಲಯೈನಂ ಮೃಗರಾಡಿವಾಂಭಸಿ ॥ (14-6, 14, 20, 33)

ಈ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ಕೇಳಿ ವಿದುರನು ಈ ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷನು ಯಾರು ಅವನು ಭಗವಂತನ ದ್ವೇಷ ಮಾಡಲು ಕಾರಣವೇನು ಎಂದು ಮೈತ್ರೇಯನನ್ನು ಕೇಳುವನು. ಆಗ ಮೈತ್ರೇಯನು ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷನ ಜನ್ಮದ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳುವನು.

ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷ ಮತ್ತು ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುಗಳ ಜನ್ಮವೃತ್ತಾಂತ

ದಕ್ಷಪ್ರಜಾಪತಿಗೆ ಹದಿಮೂರು ಜನ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳು. ಅವರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಅವನು ಕಶ್ಯಪನಿಗೆ ಮದುವೆ ಮಾಡಿ-ಕೊಟ್ಟನು. ಇವರಲ್ಲಿ ದಿತಿ ಎಂಬುವಳ ಮಕ್ಕಳಾಗಿ ದೈತ್ಯರೂ ಅದಿತಿಯ ಮಕ್ಕಳಾಗಿ ದೇವತೆಗಳೂ ಜನಿಸಿದರು. ದಿತಿಯ ಹಿರಿಯಮಗ ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷನು ದೈತ್ಯನಾಗಲು ಒಂದು ಹಿನ್ನೆಲೆಯಿದೆ. ಒಂದು ದಿನ ಸಾಯಂಕಾಲ ಕಶ್ಯಪರು ತಮ್ಮ ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲದ ಜಪಾನುಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದಾಗ ದಿತಿಯು ಕಾಮಾತುರಳಾಗಿ ಅವರನ್ನು ಕರೆಯುವಳು. ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಂಭೋಗ ಸರಿಯಲ್ಲ ಎಂದು ಅವರು ಎಷ್ಟು ಹೇಳಿದರೂ ಕೇಳದೆ ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಸಂಭೋಗ ಪಡೆದದ್ದರಿಂದ ಅವಳ ಮಕ್ಕಳಾದ ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷ ಮತ್ತು ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪು ದೈತ್ಯಸ್ವಭಾವದವರಾದರು. ಅವಳು ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ ಪಟ್ಟು ತನ್ನ ಅಪರಾಧವನ್ನು ಕ್ಷಮಿಸಬೇಕೆಂದು ಕೇಳಿಕೊಂಡಾಗ ಕಶ್ಯಪರು ನಿನ್ನ ಮೊಮ್ಮಗ ಪ್ರಲ್ಹಾದನು ಭಗವದ್ಭಕ್ತನಾಗುವನು ಎಂದು ವರ ಕೊಡುವರು.

ದಿತಿಃ ದಾಕ್ಷಾಯಣೀ ಕ್ಷತ್ತಃ ಮಾರೀಚಂ ಕಶ್ಯಪಂ ಪತಿಮ್ ।
ಅಪತ್ಯಕಾಮಾ ಚಕಮೇ ಸಂಧ್ಯಾಯಾಂ ಹೃಚ್ಛಯಾರ್ದಿತಾ ॥

ಭವಿಷ್ಯತಃ ತವಾಭದ್ರಾ, ಅಭದ್ರೇ ಜಾಠರಾಧಮೌ ।
ಲೋಕಾನ್ ಸಪಾಲಾನ್ ತ್ರೀನ್ ಚಂಡ್‌ಮುಹುಃ ಆಕ್ರಂದಯಿಷ್ಯತಃ ॥

ಪುತ್ರಸ್ಯೈವ ಚ ಪುತ್ರಾಣಾಂ ಭವಿತೈಕಃ ಸತಾಂ ಮತಃ ।
ಗಾಯಂತಿ ಯದ್ಯಶಃ ಶುದ್ಧಂ ಭಗವದ್ಯಶಸಾ ಸಮಮ್ ॥ (15-7, 38, 44)

ಈ ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷ ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪು ದೈತ್ಯರಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದ್ದಕ್ಕೆ ದಿತಿಯ ಅವಿವೇಕವಲ್ಲದೆ ಇನ್ನೂ ಒಂದು ಹಿನ್ನೆಲೆ ಇದೆ. ಒಮ್ಮೆ ಸನಕಾದಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ನಾಲ್ಕು ಜನ ಕುಮಾರರು ಭಗವಂತನ ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ತೆರಳಿದಾಗ ವೈಕುಂಠದ ದ್ವಾರಪಾಲಕರಾದ ಜಯ ವಿಜಯರು ಅವರನ್ನು ತಡೆಯುವರು. ಆಗ ಅವರು ನೀವು ವೈಕುಂಠದಲ್ಲಿ ಇರಲು ಯೋಗ್ಯರಲ್ಲ ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿರಿ ಎಂದು ಶಾಪಕೊಟ್ಟರು.

ತನ್ನ ದ್ವಾರಪಾಲಕರು ಋಷಿಕುಮಾರರಿಗೆ ಮಾಡಿದ ಅಪಚಾರವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು ಭಗವಂತನು ಸ್ವತಃ ಬಾಗಿಲವರೆಗೆ ಬಂದು ಸನಕಾದಿಗಳಿಗೆ ದರ್ಶನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು. ದ್ವಾರಪಾಲಕರು ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪವುಳ್ಳವರಾಗಿ ಋಷಿಗಳ ಶಾಪದಿಂದ ಪಾರುಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಭಗವಂತನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು. ಆಗ ಭಗವಂತನು ನೀವು ಶಾಪವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಬೇಕು. ಆದರೆ ಅದನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಕಡಿಮೆ ಮಾಡಬಹುದು. ನನ್ನ ಭಕ್ತರಾಗಿ ಜನಿಸಬೇಕೆಂಬ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿದ್ದರೆ

ಆರುಜನ್ಮ ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ ಜನ್ಮ ತಾಳಬೇಕು. ನನ್ನ ದ್ವೇಷಿಗಳಾಗಿ ಜನಿಸಬೇಕಾದರೆ ಮೂರುಜನ್ಮ ಸಾಕು ಎಂದು ಹೇಳುವರು. ಆಗ ಜಯವಿಜಯರು ಬೇಗನೇ ಉದ್ಧಾರವಾಗಬೇಕು ಎಂಬ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ನಿನ್ನ ದ್ವೇಷಿಗಳಾಗಿ ಜನಿಸಿ ನಿನ್ನಿಂದಲೇ ಮರಣವನ್ನು ಪಡೆಯುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸು ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವರು. ಈ ಜಯ ವಿಜಯರ ಮೊದಲನೆಯ ಜನ್ಮವೇ ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪು-ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷ ಎಂದು ಮೈತ್ರೇಯರು ವಿದುರನಿಗೆ ತಿಳಿಸುವರು.

ಮಾನಸಾ ಮೇ ಸುತಾ ಯುಷ್ಮತ್ ಪೂರ್ವಂ ವೈ ಸನಕಾದಯಃ ।
ಚೇರುಃ ವಿಹಾಯಸಾ ಲೋಕಾನ್ ಲೋಕೇಷು ವಿಗತಸ್ಪೃಹಾಃ ॥

ತೇ ಏಕದಾ ಭಗವತೋ ವೈಕುಂಠಸ್ಯಾಮಲಾತ್ಮನಃ ।
ಯಯುಃ ವೈಕುಂಠನಿಲಯಂ ಸರ್ವಲೋಕನಮಸ್ಕೃತಮ್ ॥

ತಾನ್‌ವೀಕ್ಷ್ಯ ವಾತರಶನಾನ್ ಚತುರಃ ಕುಮಾರಾನ್ ।
ವೃದ್ಧಾನ್ ದಶಾರ್ಧವಯಸೋ ವಿದಿತಾತ್ಮತತ್ತ್ವಾನ್
ವೇತ್ರೇಣಾಸ್ಖಲಯತಾಮತದರ್ಹಣೌ ತೌ
ತೇಜೋ ವಿಹಸ್ಯ ಭಗವತ್ ಪ್ರತಿಕೂಲಶೀಲೌ
ತದ್‌ವಾ ಅಮುಷ್ಯ ಪರಮಸ್ಯ ವಿಕುಂಠಭರ್ತುಃ
ಕರ್ತುಂ ನ ಯುಕ್ತಮಿತಿಧೀಮಹಿ ಮಂದಧೀಭ್ಯಾಮ್
ಲೋಕಾನಿತೋ ವ್ರಜತಮಂತರ ಭಾವದೃಷ್ಟ್ಯಾ
ಪಾಪೀಯಸಃ ತ್ರಯ ಇಮೇ ರಿಪವೋಸ್ಯ ಯತ್ರ ॥ (16-12, 13, 30, 34)

ಭಗವಾನನುಗಾವಾಹ ಮಾಭೈಷ್ಟಂ ಅಸ್ತು ಶಮ್ ।
ಬ್ರಹ್ಮತೇಜಃ ಸಮರ್ಥೋಽಪಿ ಹಂತುಂ ನೇಚ್ಛೇ ಮತಂ ತು ಮೇ ॥ (17-29)

ದೇವಹೂತಿ ಮತ್ತು ಕರ್ದಮರ ವೃತ್ತಾಂತ

ಭಗವಂತನು ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷನನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡಿ ಸ್ವಾಯಂಭುವ ಮನುವಿಗೂ ಅವನ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳು ಮತ್ತು ಅಳಿಯಂದಿರಿಗೂ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಮೇಲೆ ವಿದುರನು ಸ್ವಯಂಭುವನ ಮಗಳಾದ ದೇವಹೂತಿಯು ಕರ್ದಮನ ಮದುವೆಯಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಕಪಿಲನಾಮಕನಾಗಿ ಪುತ್ರನನ್ನಾಗಿ ಪಡೆದ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಮೈತ್ರೇಯರಿಗೆ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುವನು.

ತಸ್ಯವೈ ದುಹಿತಾ ಬ್ರಹ್ಮನ್ ದೇವಹೂತೀತಿ ವಿಶ್ರುತಾ ।
ಪತ್ನೀಪ್ರಜಾಪತೇರುಕ್ತಾ ಕರ್ದಮಸ್ಯ ತ್ವಯಾನಘ ।
ತಸ್ಯಾಂ ಸ ಮಹಾಯೋಗೀ ಯುಕ್ತಾಯಾಂ ಯೋಗಲಕ್ಷಣೈಃ
ಸಸರ್ಜ ಕತಿಧಾವೀರ್ಯಂ ತನ್ಮೇ ಶುಶ್ರೂಷವೇ ವದ ॥ (22-3, 4)

ಸಂತಾನವನ್ನು ಪಡೆ ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಆಜ್ಞಪ್ತನಾದ ಕರ್ದಮನು ಮೊದಲು ಸರಸ್ವತೀ ನದೀ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಸಾವಿರ ವರ್ಷಕಾಲ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡುವನು. ಆಗ ಭಗವಂತನು ಅವನಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾಗುವನು. ಸ್ವಾಯಂಭುವ ಮನುವು ಸ್ವತಃ ಬಂದು ನಿನಗೆ ತನ್ನ ಮಗಳನ್ನು ಕೊಡುವನು. ಅವಳೊಡನೆ ಗೃಹಸ್ಥಧರ್ಮವನ್ನು ಆಚರಿಸು. ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಅಭಯವನ್ನು ಕೊಡುವುದೇ ಗೃಹಸ್ಥಧರ್ಮ. ಅದನ್ನು ಅನುಸರಿಸು. ನಿನಗೆ ಒಂಬತ್ತು ಜನ ಹೆಣ್ಣು-ಮಕ್ಕಳಾಗುವರು. ನಾನೇ ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಮಗನಾಗಿ ಅವತರಿಸುವೆನು ಎಂದು ಹೇಳಿ ಭಗವಂತನು ಅಂತರ್ಧಾನ ಹೊಂದುವನು.

ಪ್ರಜಾಃ ಸೃಜೇತಿ ಭಗವಾನ್ ಕರ್ದಮೋ ಬ್ರಹ್ಮಣೋದಿತಃ ।
ಸರಸ್ವತ್ಯಾಂ ತಪಸ್ತೇಪೇ ಸಹಸ್ರಾಣಾಂ ಸಮಾದಶ ।

ತತಃ ಸಮಾಧಿಯುಕ್ತೇನ ಕ್ರಿಯಾಯೋಗೇನ ಸರ್ವಶಃ ।
ಸಂಪ್ರಪೇದೇ ಹರಿಂಭಕ್ತ್ಯಾ ಪ್ರಪನ್ನವರದಾಶುಷಮ್ ॥

ಪ್ರಜಾಪತಿಪತಿಃ ಸಮ್ರಾಟ್ ಮನುಃ ವಿಖ್ಯಾತಮಂಗಲಃ ।
ಆತ್ಮಜಾಮಸಿತಾಪಾಂಗೀಂ ವಯಃ ಶೀಲಗುಣಾನ್ವಿತಾಮ್ ।
ಮೃಗಯಂತೀಪತಿಂ ದಾಸ್ಯತ್ಯನುರೂಪಾಯ ತೇ ಪ್ರಭುಃ ।
ಯಾ ತೇ ಆತ್ಮಧೃತಂ ವೀರ್ಯಂ ನವಧಾಪ್ರಸವಿಷ್ಯತಿ ।
ಸಂಭೂಯ ಸ್ವಾಂಶಕಲಯಾ ತ್ವದ್ವೀರ್ಯೇಣ ಮಹಾಮತೇ ।
ತವ ಕ್ಷೇತ್ರೇ ದೇವಹೂತ್ಯಾಂ ಪ್ರಣೇಷ್ಯೇ ತತ್ತ್ವ ಸಂಹಿತಾಮ್ ॥ (22-6, 7, 25, 27, 29, 32)

ಬಿಂದು ಸರೋವರದ ವರ್ಣನೆ, ವಿಮಾನಗೃಹದ ವರ್ಣನೆ

ಈ ಎಲ್ಲ ಘಟನೆಯು ಬಿಂದು ಸರೋವರದ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ನಡೆಯಿತು. ಕರ್ದಮನ ತಪಸ್ಸಿಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಭಗವಂತನು ಸುರಿಸಿದ ಆನಂದಕಣ್ಣೀರಿನ ಹನಿಗಳು ತುಂಬಿ ಈ ಸರೋವರವಾದ್ದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಬಿಂದು ಸರೋವರ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಉಂಟಾಯಿತು. ಈ ಸರೋವರದ ಪರಿಸರವನ್ನು ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಸುಂದರವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಈ ಸರೋವರದ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಹೂವು ಸುರಿದ ಮರಗಳೂ ಬಳ್ಳಿಗಳೂ ಇದ್ದವು. ಸಾಲು ಸಾಲಾಗಿ ಹಬ್ಬಿದ ಬೆಟ್ಟಗಳು ಇದಕ್ಕೆ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಾಗಿದ್ದವು. ಕದಂಬ ಚಂಪಕ ಅಶೋಕ ಬಕುಲ ಕುಂದ ಮಂದಾರ ಇತ್ಯಾದಿ ಹೂವುಗಳ ಸುರಿಮಳೆಯೇ ಸುತ್ತಲೂ ಆಗುತ್ತಿತ್ತು. ಹಂಸ ಸಾರಸ ಬಕ ಚಕ್ರವಾಕ ಮೊದಲಾದ ಪಕ್ಷಿಗಳಿಂದ ಈ ಸರೋವರವು ತುಂಬಿತ್ತು. ಬಿಂದುಸರೋವರದ ಸೌಂದರ್ಯದ ಈ ವರ್ಣನೆ ನಮ್ಮ ಋಷಿಮುನಿಗಳ ನಿಸರ್ಗ ಪ್ರೇಮವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ಪುಷ್ಪದ್ರುಮಲತಾಜಾಲೈಃ ಕೂಜತ್ ಪುಣ್ಯಮೃಗದ್ವಿಜೈಃ ।
ಸರ್ವರ್ತುರ್ ಫಲಪುಷ್ಪಾಢ್ಯಂ ವನರಾಜಿಶ್ರಿಯಾನ್ವಿತಮ್ ।
ಕದಂಬ ಚಂಪಕಾಶೋಕ ಕರಂಜಬಕುಲಾಸನೈಃ ।
ಕುಂದಮಂದಾರ ಕುಟಜೈಃ ಚೂತಪೋತೈರಲಂಕೃತಮ್ ।
ಕಾರಂಡವೈಃ ಬಕೈಃ ಹಂಸೈಃ ಕುರರೈಃ ಜಲ ಕುಕ್ಕುಟೈಃ ।
ಸಾರಸೈಃ ಚಕ್ರವಾಕೈಶ್ಚ ಚಕೋರೈಃ ವಲ್ಗುಕೂಜಿತಮ್ ॥
ಶಶಕೈಃ ಹರಿಣೈಃ ಕ್ರೋಡೈಃ ಶ್ವವಿಡ್‌ಗವಯ ಕುಂಜರೈಃ ।
ಗೋಪುಚ್ಛೈಃ ಹರಿಭಿಃ ಮರ್ಕೈಃ ನಕುಲೈಃ ನಾಭಿಭಿಃ ವೃತಮ್ ॥ (22-40, 42, 43, 44)

ಈ ಬಿಂದುಸರೋವರಕ್ಕೆ ಸ್ವಾಯಂಭುವಮನು ಸ್ವತಃ ಬಂದು ದೇವಹೂತಿಯನ್ನು ಕರ್ದಮನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ವೈಭವದಿಂದ ಮದುವೆ ಮಾಡಿದನು. ದೇವಹೂತಿಯು ಬಹಳ ನಿಷ್ಠೆಯಿಂದ ಪತಿಯ ಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ತಮ್ಮ ಪ್ರೇಮಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಒಂದು ಸುಂದರವಾದ ಮನೆಯನ್ನು ತಮ್ಮ ದಾಂಪತ್ಯಜೀವನದ ಸರಸ ಸಲ್ಲಾಪಕ್ಕಾಗಿ ಕಟ್ಟಿಸಿ-ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಪತಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವಳು. ಆಗ ಕರ್ದಮನು ಭೂಲೋಕದ ಸುತ್ತಲೂ ಸಂಚರಿಸಲು ಬರುವಂಥ ಒಂದು ಸುಂದರವಾದ ವಿಮಾನವನ್ನೇ ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ವಾಸಕ್ಕೂ ವಿಹಾರಕ್ಕೂ ಎಲ್ಲ ಅನುಕೂಲತೆಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸು-ವನು. ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಈ ವಿಮಾನದ ಮನೆಯ ವರ್ಣನೆ ಆಧುನಿಕ ಕೋಟ್ಯಾಧೀಶರ ಮನೆಯನ್ನು ಮೀರಿಸು-ವಂಥದಾಗಿದೆ.

ಈ ವಿಮಾನದ ಮನೆಗೆ ಅನೇಕ ಅಂತಸ್ತುಗಳು ಇದ್ದವು. ಒಂದೊಂದು ಅಂತಸ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ರೇಶಿಮೆಯ ಹಾಸಿಗೆಗಳಿರುವ ಶಯ್ಯಾಗೃಹಗಳಿದ್ದವು. ಬಾಗಿಲು ಕಿಟಕಿಗಳಿಗೆ ಚಿತ್ರವಿಚಿತ್ರವಾದ ಪರದೆಗಳು ಇದ್ದವು. ವಿಶಾಲವಾದ ಬಟ್ಟೆಯ ಬೀಸಣಿಕೆಗಳು ಇದ್ದವು. ರತ್ನದ ಕಂಬಗಳಿದ್ದವು. ಅವುಗಳಿಗೆ ನಾನಾ ಹೂವುಗಳ ಮಾಲೆಗಳನ್ನು

ತೂಗುಹಾಕಲಾಗಿತ್ತು. ಮನೆತನಕ್ಕೆ ಬೇಕಾಗುವ ಎಲ್ಲ ಪಾತ್ರೆಗಳೂ ಸಾಮಾನುಗಳೂ ಇದ್ದವು. ಬಾಗಿಲಿಗೆ ಹವಳುಗಳ ಹೊಸ್ತಿಲಗಳು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕೂಡಲು ಹವಳದ ಕಟ್ಟೆಗಳು ಇದ್ದವು. ವಿಹಾರದ ಸ್ಥಾನಗಳಿದ್ದವು. ಸರೋವರಗಳೂ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಳಮನೆಗಳೂ ಇದ್ದವು. ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಸೇವಕಿಯರಿದ್ದರು. ಈ ಮನೆಯಲ್ಲಿಂದ ಭೂಲೋಕವನ್ನೆಲ್ಲ ಕರ್ದಮನು ತನ್ನ ಪ್ರಿಯಪತ್ನಿಗೆ ತೋರಿಸಿದನು. ದೇವಲೋಕದ ನಂದನವನ, ಚೈತ್ರರಥ ಉದ್ಯಾನ, ಮಾನಸ ಸರೋವರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪತ್ನಿಯೊಡನೆ ವಿಹಾರ ಮಾಡಿ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿ ಬಂದನು.

ಪ್ರಿಯಾಯಾಃ ಪ್ರಿಯಮನ್ವಿಚ್ಛನ್ ಕರ್ದಮೋ ಯೋಗಮಾಸ್ಥಿತಃ ।
ವಿಮಾನಂ ಕಾಮಗಂ ಕ್ಷತ್ತಃ ತರ್ಹ್ಯೇವಾವಿರಚೀಕರತ್ ॥

ಸರ್ವಕಾಮದುಘಂ ದಿವ್ಯಂ ಸರ್ವರತ್ನಸಮನ್ವಿತಮ್ ।
ಸರ್ವರ್ಧ್ಯುಪಚಯೋದರ್ಕಂ ಮಣಿಸ್ತಂಭೈಃ ಉಪಸ್ಕೃತಮ್ ॥

ದಿವ್ಯೋಪಸ್ಕರಣೋಪೇತಂ ಸರ್ವಕಾಲ ಸುಖಾವಹಮ್ ।
ಪಟ್ಟಿಕಾಭಿಃ ವಿಚಿತ್ರಾಭಿಃ ಪತಾಕಾಭಿರಲಂಕೃತಮ್ ॥

ಸ್ರಗ್ಭಿಃ ವಿಚಿತ್ರಮಾಲಾಭಿಃ ಮಂಜುಸಿಂಜತ್ ಷಡಂಘ್ರಿಭಿಃ ।
ದುಕೂಲಕ್ಷೌಮಕೌಶೇಯ್ಯೈಃ ನಾನಾವಸ್ತ್ರೈಃ ವಿರಾಜಿತಮ್ ॥

ಉಪರ್ಯುಪರಿವಿನ್ಯಸ್ತನಿಲಯೇಷು ಪೃಥಕ್ ಪೃಥಕ್ ।
ಕ್ಲುಪ್ತೈಃ ಕಶಿಪುಭಿಃ ಕಾಂತಂ ಪರ್ಯಂಕ ವ್ಯಜನಾಸನೈಃ ॥

ತತ್ರ ತತ್ರ ವಿನಿಕ್ಷಿಪ್ತ ನಾನಾಶಿಲ್ಪೋಪಶೋಭಿತಮ್ ।
ಮಹಾಮರಕತಸ್ಥಾಲ್ಯಾ ಜುಷ್ಟಂ ವಿದ್ರುಮವೇದಿಭಿಃ ॥

ದ್ವಾರಿವಿದ್ರುಮದೇಹಲ್ಯಾ ಭಾತಂ ವಜ್ರಕಾಪಟಿಮತ್ ।
ಶಿಖರೇಷ್ವಿಂದ್ರನೀಲೇಷು ಹೇಮಕುಂಭೈರಭಿಷ್ಠಿತಮ್ ॥

ವಿಹಾರಸ್ಥಾನ ಶಯನ ಸಂವೇಶ ಪ್ರಾಂಗಣಾಜಿರೈಃ ।
ಯಥೋಪಜೋಷಂ ರಚಿತೈಃ ವಿಸ್ಮಾಪನಮಿವಾತ್ಮನಃ ।
ಸಾಂತಃ ಸರಸಿ ವೇಶ್ಮಸ್ಥಾಃ ಶತಾನಿ ದಶಕನ್ಯಕಾಃ ॥ (24-12 ರಿಂದ 18, 21-26)

ವೈಸ್ರಂಭಕೇ ಸುರವನೇ ನಂದನೇ ಪುಷ್ಪಭದ್ರಕೇ ।
ಮಾನಸೇ ಚೈತ್ರರಥ್ಯೇಚ ಸ ರೇಮೇ ರಮಯಾ ಸಹ ॥

ಪ್ರೇಕ್ಷಯಿತ್ವಾ ಭುವೋಗೋಲಂ ಪತ್ನ್ಯೈ ಯಾವನ್ ಸ್ವಸಂಸ್ಥಯಾ ।
ಬಹ್ವಾಶ್ಚರ್ಯಂ ಮಹಾಯೋಗೀ ಸ್ವಾಶ್ರಮಾಯ ನ್ಯವರ್ತತ ।

ಹೀಗೆ ವಿಮಾನಗೃಹದಲ್ಲಿ ಮಧುಚಂದ್ರವನ್ನು ಮುಗಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಮೇಲೆ ಕರ್ದಮನು ತನ್ನ ಯೋಗಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಒಂಬತ್ತು ರೂಪಗಳನ್ನು ತಾಳಿ ತನ್ನ ಪತ್ನಿ ದೇವಹೂತಿಗೂ ಒಂಬತ್ತು ರೂಪಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ನೂರು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ವಿಹಾರ ಮಾಡಿ ಒಂಬತ್ತು ಜನ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಡೆದನು.

ವಿಭಜ್ಯ ನವಧಾತ್ಮಾನಂ ಮಾನವೀಂ ಸುರತೋತ್ಸುಕಾಮ್ ।
ರಾಮಾಂ ನಿರಮಯನ್ ರೇಮೇ ವರ್ಷಪೂಗಾನ್ ಮುಹೂರ್ತವತ್ ॥

ತಸ್ಯಾಮಾಧತ್ತ ರೇತಸ್ತಾಂ ಭಾವಯನ್ನಾತ್ಮನಾತ್ಮವಿತ್ ।
ನವಧಾ ವಿಧಾಯ ರೂಪಂ ಸ್ವಂ ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪವಿತ್ ವಿಭುಃ ॥

ತತಸ್ತಾಃ ಸುಷುವೇ ಸದ್ಯಃ ದೇವಹೂತಿಃ ಸ್ತ್ರಿಯಃ ಪ್ರಜಾಃ ।
ಸರ್ವಾಃ ತಾಃ ಚಾರುಸರ್ವಾಂಗ್ಯಃ ಲೋಹಿತೋತ್ಪಲಗಂಧಯಃ ॥ (24-44, 47, 48)

ಭಗವಂತನು ಈ ಮೊದಲೇ ತಾನು ಸೂಚಿಸಿದಂತೆ ದೇವಹೂತಿಯ ಉದರದಲ್ಲಿ ಪುತ್ರನಾಗಿ ಅವತರಿಸುವನು.

ತಸ್ಯಾಂ ಬಹುತಿಥೇ ಕಾಲೇ ಭಗವಾನ್ ಮಧುಸೂದನಃ ।
ಕಾರ್ದಮಂ ವೀರ್ಯಮಾಪನ್ನೋಜಜ್ಞೇ ಅಗ್ನಿರಿವ ದಾರುಣಿ ॥ (25-6)

ಮುಂದೆ ಕರ್ದಮನು ತನ್ನ ಒಂಬತ್ತು ಜನ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳನ್ನು ಒಂಬತ್ತು ಋಷಿಗಳಿಗೆ ವೈಭವದಿಂದ ಮದುವೆ ಮಾಡಿಕೊಡುವನು. ಮರೀಚಿ, ಅತ್ರಿ ಅಂಗಿರಸ ಪುಲಸ್ತ್ಯ ಪುಲಹ ಕ್ರತು ಭೃಗು ವಸಿಷ್ಠ ಅಥರ್ವಣ ಈ ಒಂಬತ್ತು ಋಷಿಗಳಿಗೆ ಕಲಾ ಅನಸೂಯಾ ಶ್ರದ್ಧಾ ಹವಿರ್ಭುವಾ ಗತಿ ಕ್ರಿಯಾ ಖ್ಯಾತಿ ಅರುಂಧತೀ ಮತ್ತು ಶಾಂತಿ ಎಂಬ ತನ್ನ ಒಂಬತ್ತು ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಮದುವೆ ಮಾಡಿದನು.

ಮರೀಚಯೇ ಕಲಾಂ ಪ್ರಾದಾದನುಸೂಯಾಮಥಾತ್ರಯೇ ।
ಶ್ರದ್ಧಾಮಂಗಿರಸೇ ಯಚ್ಛತ್ ಪುಲಸ್ತ್ಯಾಯ ಹವಿರ್ಭುವಮ್ ॥
ಪುಲಹಾಯ ಗತಿಂ ಯುಕ್ತಾಂ ಕ್ರತವೇ ಚ ಕ್ರಿಯಾಂ ಸತೀಮ್ ।
ಖ್ಯಾತಿಂ ಚ ಭೃಗವೇ ಯಚ್ಛದ್ ವಸಿಷ್ಠಾಯಾಪಿ ಅರುಂಧತೀಮ್ ।
ಅಥರ್ವಣೇ ದದಾತ್ ಶಾಂತಿಂ ಯಯಾ ಯಜ್ಞಃ ವಿತನ್ಯತೇ ॥ (25-22,23,24)

ಕರ್ದಮನ ವನಗಮನ

ತನ್ನ ಗೃಹಸ್ಥಧರ್ಮದ ಹೊಣೆಯನ್ನು ತೀರಿಸಿದ ಕರ್ದಮನು ತನ್ನ ಪುತ್ರನಾಗಿ ಅವತರಿಸಿದ ಕಪಿಲನು ಅವನ ತಾಯಿ ದೇವಹೂತಿಗೆ ಜ್ಞಾನೋಪದೇಶ ಮಾಡುವನೆಂಬ ಆಶ್ವಾಸನೆಯನ್ನು ಪಡೆದು ಕಪಿಲನಿಗೆ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ ಮಾಡಿ ವನಕ್ಕೆ ತೆರಳುವನು. ವನದಲ್ಲಿ ಸದಾಕಾಲವೂ ಭಗವಂತನ ಚಿಂತನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ನಿರತನಾಗಿ ಅಹಂಕಾರ ಮಮಕಾರಗಳನ್ನು ತೊರೆದು ನಿಸ್ಸಂಗನಾಗಿ ಸರ್ವಭೂತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಭಗವಂತನು ಇರುವುದನ್ನು ಸರ್ವಭೂತಗಳೂ ಅವನನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿ-ಕೊಂಡಿರುವುದನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಇಚ್ಛಾದ್ವೇಷರಹಿತನಾಗಿ ಭಕ್ತಿಯೋಗದಿಂದ ಸದ್ಗತಿಯನ್ನು ಪಡೆದನು.

ಮಾತ್ರೇ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕೀಂ ವಿದ್ಯಾಂ ಶಮನೀಂ ಸರ್ವಕರ್ಮಣಾಮ್ ।
ವಿತರಿಷ್ಯೇ ಯಯಾ ಚಾಸೌ ಭಯಂಚಾತಿತರಿಷ್ಯತಿ ॥
ಏವಂ ಸಮುದಿತಃ ತೇನ ಕಪಿಲೇನ ಪ್ರಜಾಪತಿಃ ।
ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೀಕೃತ್ಯ ತಂ ಪ್ರೀತೋ ವನಮೇವ ಜಗಾಮಹ ॥
ನಿರಹಂಕೃತಿಃ ನಿರ್ಮಮಶ್ಚ ನಿರ್ದ್ವಂದ್ವಃ ಸಮದೃಕ್ ಸ್ವದೃಕ್ ।
ಪ್ರತ್ಯಗ್ರಃ ಶಾಂತಧೀಃ ಧೀರಃ ಪ್ರಶಾಂತೋರ್ಮಿರಿವೋದಧಿಃ ॥
ಆತ್ಮಾನಂ ಸರ್ವಭೂತೇಷು ಭಗವಂತಮವಸ್ಥಿತಮ್ ।
ಅಪಶ್ಯತ್ ಸರ್ವಭೂತಾನಿ ಭಗವತ್ಯಪಿ ಚಾತ್ಮನಿ ॥
ಇಚ್ಛಾದ್ವೇಷವಿಹೀನೇನ ಸರ್ವತ್ರ ಸಮಚೇತಸಾ ।
ಭಗವದ್ಭಕ್ತಿ ಯೋಗೇನ ಪ್ರಾಪ್ತೋ ಭಗವತೀಂ ಗತಿಮ್ ॥ (25-41,42,45,46,48)

ಕಪಿಲನಿಂದ ತಾಯಿಗೆ ಉಪದೇಶ

ತಂದೆ ಕರ್ದಮನು ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ತೆರಳಿದ ಮೇಲೆ ಕಪಿಲನು ತಾಯಿಯ ಮೇಲಿನ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಬಿಂದುಸಾರ ತೀರದಲ್ಲಿಯ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವನು. ತಾಯಿಯು ತತ್ತ್ವೋಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಅವನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವಳು. ಆಗ ಅವನು ತತ್ತ್ವೋಪದೇಶವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ಮೊದಲು ಸಾಧುಗಳ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುವನು.

ಪಿತರಿ ಪ್ರಸ್ಥಿತೇऽರಣ್ಯಂ ಮಾತುಃ ಪ್ರಿಯ ಚಿಕೀರ್ಷಯಾ ।
ತಸ್ಮಿನ್ ಬಿಂದುಸರೇऽವಾತ್ಸೀತ್ ಭಗವಾನ್ ಕಪಿಲಃ ಕಿಲ ॥ (26-5)

ಪರಮಾತ್ಮನು ಪ್ರಕೃತಿಗಿಂತ ಮೇಲಿನವನು. ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪನು, ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪನು. ಜ್ಞಾನಭಕ್ತಿವೈರಾಗ್ಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಭಕ್ತಿಯೋಗದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಪ್ರಕೃತಿಯು ಉದಾಸೀನವಾದುದು ಜಡವಾದುದು. ಅದಕ್ಕೆ ಸ್ವತಃ ಕರ್ತೃತ್ವವಿಲ್ಲ. ಅಹಂ ಮಮ ಎಂಬ ಅಭಿಮಾನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟವರೂ ಕಾಮಲೋಭ ರಹಿತರೂ ಇವನನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಲ್ಲರು. ಸಾಧುಗಳು ಕರುಣಾಶಾಲಿಗಳು. ಸಹಿಷ್ಣುತೆಯುಳ್ಳವರು. ಎಲ್ಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ನೇಹವುಳ್ಳವರು. ಅಜಾತ ಶತ್ರುಗಳು. ನನ್ನಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತ ಎಲ್ಲ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ನನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಸಮರ್ಪಿಸುವರು. ಪ್ರಕೃತಿ ಮತ್ತು ಜೀವರಿಗಿಂತ ಉತ್ತಮನಾದ ನನ್ನ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆಯೇ ಅಗ್ನಿ ವಾಯು ಇಂದ್ರ ಇವರೆಲ್ಲ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವರು. ಜ್ಞಾನವೈರಾಗ್ಯಯುಕ್ತ ಭಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಯೋಗಿಗಳು ನನ್ನ ಪಾದಮೂಲವನ್ನು ಸೇರುವರು ಎಂದು ಕಪಿಲನು ತಾಯಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸುವನು.

> **ಅಹಂ ಮಮಾಭಿಮಾನೋತ್ಥೈಃ ಕಾಮಲೋಭಾದಿನಿರ್ಮಲೈಃ ।**
> **ವೀತಂ ಯದಾತ್ಮನಃ ಶುದ್ಧಿಮದುಃಖಮಸುಖಂ ಸಮಮ್ ॥**
> **ತದಾ ಪುರುಷ ಆತ್ಮಾನಂ ಕೇವಲಂ ಪ್ರಕೃತೇಃ ಪರಮ್ ।**
> **ನಿರಂತರಂ ಸ್ವಯಂಜ್ಯೋತಿಃ ಅಣಿಮಾನಮಖಂಡಿತಮ್ ॥**
> **ಜ್ಞಾನವೈರಾಗ್ಯಯುಕ್ತೇನ ಭಕ್ತಿಯೋಗೇನ ಚಾತ್ಮನಾ ।**
> **ಪರಿಪಶ್ಯತ್ಯುದಾಸೀನಾಂ ಪ್ರಕೃತಿಂ ಚ ಹತೌಜಸಾಮ್ ॥**
> **ತಿತಿಕ್ಷವಃ ಕಾರುಣಿಕಾಃ ಸುಹೃದಃ ಸರ್ವದೇಹಿನಾಮ್ ।**
> **ಅಜಾತಶತ್ರವಃ ಶಾಂತಾಃ ಸಾಧವಃ ಸಾಧುಭೂಷಣಾಃ ।**
> **ಮಯ್ಯನನ್ಯಭಾವೇನ ಭಕ್ತಿಂ ಕುರ್ವಂತಿ ತೇದೃಢಾಮ್ ॥** (26-16, 17, 18, 21,22)
> **ಮದ್ಭಯಾತ್ ವಾತಿ ವಾತೋಽಯಮ್ ಸೂರ್ಯಃ ತಪತಿ ಮದ್ಭಯಾತ್ ।**
> **ವರ್ಷತೀಂದ್ರೋ ದಹತ್ಯಗ್ನಿಃ ಮೃತ್ಯುಃ ಚರತಿ ಮದ್ಭಯಾತ್ ॥**
> **ಜ್ಞಾನವೈರಾಗ್ಯಯುಕ್ತೇನ ಭಕ್ತಿಯೋಗೇನ ಯೋಗಿನಃ ।**
> **ಕ್ಷೇಮಾಯ ಪಾದಮೂಲಂ ಮೇ ಪ್ರವಿಶಂತ್ಯಕುತೋ ಭಯಮ್ ॥** (26-42,43)

ಹೀಗೆ ಭಕ್ತಿಯೋಗವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿ ಕಪಿಲನು ಪ್ರಾಕೃತಗುಣಗಳಿಂದ ಪಾರಾಗಲು ಸಹಾಯವಾಗಲು ತಾಯಿಗೆ ಪ್ರಾಕೃತ-ತತ್ವಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವನು. (1) ಪೃಥಿವೀ ಮೊದಲಾದ ಐದು ಮಹಾಭೂತಗಳು (2) ಗಂಧವೇ ಮೊದಲಾದ ಐದು ತನ್ಮಾತ್ರಾಗಳು (3) ಹತ್ತು ಇಂದ್ರಿಯಗಳು (4) ಮನಸ್ಸು ಬುದ್ಧಿ ಅಹಂಕಾರ ಚಿತ್ತ ಈ ನಾಲ್ಕು ಸೇರಿ 24 ತತ್ವಗಳಾಗುವುವು. ಕಾಲವು ಇಪ್ಪತ್ತೈದನೆಯದೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು. ಜೀವನು ಇನ್ನೊಂದು ತತ್ವ, ಇವೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಶ್ರೇಷ್ಠನೂ ನಿಯಾಮಕನೂ ಆದವನು. ಪರಮನು ಪುರುಷ.

> **ಅಥ ತೇ ಸಂಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ತತ್ವಾನಾಂ ಲಕ್ಷಣಮ್ ಪೃಥಕ್ ।**
> **ಯದ್ ವಿದಿತ್ವಾ ವಿಮುಚ್ಯೇತ ಪುರುಷಃ ಪ್ರಾಕೃತೈಃ ಗುಣೈಃ ॥**
> **ಯತ್ ತತ್ ತ್ರಿಗುಣಮವ್ಯಕ್ತಂ ನಿತ್ಯಂ ಸದಸದಾತ್ಮಕಮ್ ।**
> **ಪ್ರಧಾನಂ ಪ್ರಕೃತಿಂ ಪ್ರಾಹುಃ ಅವಿಶೇಷಂ ವಿಶೇಷವತ್ ॥**
> **ಪಂಚಭಿಃ ಪಂಚಭಿಃ ಬ್ರಹ್ಮಚತುರ್ಭಿಃದಶಭಿಃ ತಥಾ ।**
> **ಏತಚ್ಚತುರ್ವಿಂಶತಿಕಂ ಗಣಂ ಪ್ರಾಧಾನಿಕಂ ವಿದುಃ ॥**
> **ಸ ಸನ್ನಿವೇಶೋ ಮಯಾಪ್ರೋಕ್ತಃ ಯಃ ಕಾಲಃ ಪಂಚವಿಂಶಕಃ ।**
> **ಅನಾದಿರಾತ್ಮಾಪುರುಷಃ ನಿರ್ಗುಣಃ ಪ್ರಕೃತೇಃ ಪರಃ**
> **ಪ್ರತ್ಯಗ್‌ಧಾಮಾ ಸ್ವಯಂ ಜ್ಯೋತಿಃ ವಿಶ್ವಂ ಯೇನ ಸಮನ್ವಿತಮ್ ।**
> **ಸ ಏವ ಪ್ರಕೃತಿಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಾಂ ದೇವೀಂ ಗುಣಮಯೀಂ ವಿಭುಃ ।**
> **ಯದೃಚ್ಛಯೈವೋಪಗತಾಮಭ್ಯಪದ್ಯತ ಲೀಲಯಾ ॥** (27-1, 3, 5, 12, 16)

ಹೀಗೆ ಇಪತ್ತನಾಲ್ಕು ತತ್ವಗಳು. ಪರಮಾತ್ಮನು ಇವುಗಳಿಗಿಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನು, ನಿಯಾಮಕನು ಎಂಬುದನ್ನು ಹೇಳಿ ಕಪಿಲನು ಜೀವೇಶ ಭೇದವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವನು. ಪರಮಾತ್ಮನು ಪ್ರಾಕೃತ ಗುಣಗಳಿಂದ ಬದ್ಧನಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಉಪದೇಶಿಸುವನು.

ಪ್ರಕೃತಿಸ್ಥೋಽಪಿ ಪುರುಷೋ ನಾಜ್ಯತೇ ಪ್ರಾಕೃತೈಃ ಗುಣೈಃ ।
ಯಥೋಲ್ಮುಕಾದ್ ವಿಸ್ಫುಲಿಂಗಾದ್ ಧೂಮಾದ್ವಾಪಿಸ್ವಸಂಭವಾತ್ ॥
ಅಪ್ಯಾತ್ಮತ್ವೇನಾಭಿಮತಾದ್ ದಾಹಕೋಽಗ್ನಿಃ ಪೃಥಜಮತಃ ।
ಭೂತೇಂದ್ರಿಯಾಂತಃಕರಣಾತ್ ಪ್ರಧಾನಾತ್ ಜೀವಸಂಜ್ಞಿತಾತ್ ।
ಆತ್ಮಾ ತಥಾ ಪೃಥಗ್ ದ್ರಷ್ಟಾ ಭಗವಾನ್ ಬ್ರಹ್ಮಸಂಜ್ಞಿತಃ ॥ (29-39,40)

ಬೆಂಕಿಯ ಕಿಡಿಗಳು ಹೊಗೆಯಿಂದ ಭಿನ್ನವಾಗಿರುವಂತೆ ಪರಮಾತ್ಮನು ಪ್ರಕೃತಿ ಮತ್ತು ಜೀವರಿಂದ ಭಿನ್ನನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಹೀಗೆ ತತ್ತ್ವೋಪದೇಶಮಾಡಿ ಭಾಗವತಧರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡುವವರು ಸದಾಚಾರಿಗಳಾಗಿರಬೇಕು ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತ ಸದಾಚಾರದ ಮುಖ್ಯಾಂಶಗಳನ್ನು ಹೇಳುವನು.

ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಧರ್ಮಗಳನ್ನು ತಪ್ಪದೇ ಆಚರಿಸಬೇಕು. ಪರಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಬಾರದು. ಗ್ರಾಮ್ಯಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಬಾರದು. ಮಿತವಾದ ಆಹಾರವನ್ನು ಸೇವಿಸಬೇಕು. ಅಹಿಂಸಾ ಸತ್ಯ ಅಸ್ತೇಯ ಇತ್ಯಾದಿ ನೈತಿಕ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ನಿಷ್ಠೆಯಿಂದ ಆಚರಿಸಬೇಕು. ಆಸನ ಪ್ರಾಣಾಯಾಮಾದಿಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಬೇಕು. ಇವೆಲ್ಲ ಭಕ್ತಿಯೋಗಕ್ಕೆ ತುಂಬ ಸಹಾಯಕವಾದವು.

ಸ್ವಧರ್ಮಾಚರಣಂ ಶಕ್ತ್ಯಾ ವಿಧರ್ಮಾಚ್ಚ ನಿವರ್ತನಮ್ ।
ದೈವಲಬ್ಧೇನ ಸಂತೋಷಃ ಆತ್ಮ ವಿಚ್ಚರಣಾರ್ಚನಮ್ ॥
ಗ್ರಾಮ್ಯಧರ್ಮನಿವೃತ್ತಿಶ್ಚ ಮೋಕ್ಷಧರ್ಮರತಿಸ್ತಥಾ ।
ಮಿತಮೇಧ್ಯಾದನಂ ಶಶ್ವತ್ ವಿವಿಕ್ತ ಕ್ಷೇತ್ರಸೇವನಮ್ ॥
ಅಹಿಂಸಾ ಸತ್ಯಮಸ್ತೇಯಂ ಯಾವದರ್ಥಪರಿಗ್ರಹಃ ।
ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಂ ತಪಃ ಶೌಚಂ ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯಃ ಪುರುಷಾರ್ಚನಮ್ ।
ಮೌನಂ ಸದಾಸನಂ ಸ್ಥೈರ್ಯಂ ಪ್ರಾಣಾನಾಂ ಚ ಜಯಃ ಶನೈಃ ।
ಏತೈಃ ಅನ್ಯೈಶ್ಚ ಪಥಿಭಿಃ ಮನೋದುಷ್ಟಮಸತ್ಪಥಮ್ ।
ಬುದ್ಧ್ಯಾಯುಂಜೀತ ಶನಕೈಃ ಜಿತಪ್ರಾಣೋಹಿ ಅತಂದ್ರಿತಃ ॥ (29-2 ರಿಂದ 5,7)

ಸದಾಚಾರವನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಯೋಗ್ಯಗುರುಗಳನ್ನು ಆಯ್ದುಕೊಳ್ಳುವುದೂ ಅಗತ್ಯ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಗುರುಗಳ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುವನು. ವೇದಾಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಮಾಡಿದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಶ್ರೇಷ್ಠನು. ವೇದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿದವನು ಅವನಿಗಿಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನು. ಶಿಷ್ಯರ ಸಂಶಯಗಳನ್ನು ಪರಿಹಾರ ಮಾಡುವವನು ಅವನಿಗಿಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನು. ಅಧ್ಯಯನ ಅಧ್ಯಾಪನಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಸ್ವಧರ್ಮಾಚರಣೆ ಮಾಡುವವನು ಶ್ರೇಷ್ಠನು. ಸಂಗತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿದವನು ಇವರೆಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠನು.

ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇಷ್ವಪಿ ವೇದಜ್ಞೋಹಿ ಅರ್ಥಜ್ಞೋಽಪ್ಯಧಿಕಸ್ತತಃ ।
ಅರ್ಥಜ್ಞಾತ್ ಸಂಶಯಚ್ಛೇತ್ತಾ ತತಃ ಶ್ರೇಯಾನ್ ಸ್ವಧರ್ಮಕೃತ್ ।
ಮುಕ್ತಸಂಗಃ ತತೋಽಭೂಯಾನ್ ನ ದೋಗ್ಧಾ ಧರ್ಮಮಾತ್ಮನಃ ॥ (30-31,32)

ಹೀಗೆ ತಾಯಿಯಾದ ದೇವಹೂತಿಗೆ ಸಾಂಖ್ಯ, ಭಕ್ತಿಯೋಗಗಳನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿ. ತಾಯಿಯ ಅನುಮತಿಯನ್ನು ಪಡೆದು ಕಪಿಲನು ಆಶ್ರಮದಿಂದ ಹೊರಟು ಹೋಗುವನು.

ಸ್ವಮಾತ್ರಾ ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿನ್ಯಾ ಕಪಿಲೋऽನುಮತೋಯಯೌ ॥ (34-12)

ದೇವಹೂತಿಯೂ ಕೂಡ ಕಪಿಲರ ಉಪದೇಶದಂತೆ ಭಕ್ತಿಯೋಗವನ್ನು ಆಚರಿಸಿ ಭಗವಂತನನ್ನು ಪಡೆದಳು. ಅವಳು ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದ ಸ್ಥಾನವು ಇಂದಿಗೂ ಸಿದ್ಧಕ್ಷೇತ್ರವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಏವಂ ಸಾ ಕಪಿಲೋಕ್ತೇನ ಮಾರ್ಗೇಣಾವಿರಹಂ ಪರಮ್ ।
ಆತ್ಮಾನಂ ಬ್ರಹ್ಮನಿರ್ವಾಣಂ ಭಗವಂತಮವಾಪಹ ॥
ತದ್ ವೀರಾಸೀತ್ ಪುಣ್ಯತಮಂ ಕ್ಷೇತ್ರಂ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯವಿಶ್ರುತಮ್ ।
ನಾಮ್ನಾ ಸಿದ್ಧಪದಂ ಯತ್ರ ಸಾ ಸಂಸಿದ್ಧಿಮುಪೇಯುಷೇ ॥ (34-30, 31)

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಮೂರನೆಯ ಸ್ಕಂಧವು ಮುಗಿಯಿತು.

ಮಹಾಮಹೋಪಾಧ್ಯಾಯ
ಪ್ರೊ. ಕೆ.ಟಿ. ಪಾಂಡುರಂಗಿ
ದ್ವೈತವೇದಾಂತ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾನದ ನಿರ್ದೇಶಕರು

श्रीमद् भागवतम्

तृतीयः स्कन्धः - प्रथमोऽध्यायः

विषयानुक्रमणिका

द्वितीयोऽध्यायः

तृतीयोऽध्यायः

चतुर्थोऽध्यायः

पञ्चमोऽध्यायः

षष्ठोऽध्यायः

सप्तमोऽध्यायः

अष्टमोऽध्यायः

नवमोऽध्यायः

दशमोऽध्यायः

एकादशोऽध्यायः

द्वादशोऽध्यायः

त्रयोदशोऽध्यायः

चतुर्दशोऽध्यायः

पञ्चदशोऽध्यायः

षोडशोऽध्यायः

सप्तदशोऽध्यायः

अष्टादशोऽध्यायः

एकोनविंशोऽध्यायः

विंशोऽध्यायः

एकविंशोऽध्यायः

द्वाविंशोऽध्यायः

त्रयोविंशोऽध्यायः

चतुर्विंशोऽध्यायः

पञ्चविंशोऽध्यायः

षड्विंशोऽध्यायः

सप्तविंशोऽध्यायः

अष्टविंशोऽध्यायः

एकोनविंशोऽध्यायः

त्रिंशोऽध्यायः

एकत्रिंशोऽध्यायः

द्वात्रिंशोऽध्यायः

त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः

चतुस्त्रिंशोऽध्यायः